

Проф.Румен Вълчев

ЛЕКЦИИ ПО ГЛОБАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

2013г. Бургаски Свободен университет

СЪДЪРЖАНИЕ

Тема 1. Същност на глобализацията;

Тема 2. Глобализация и образование;

Тема 3. Глобализация и права на човека

Тема 4. Глобализация и демокрация. Глобализация и култура

Тема 5. Глобализация и социална справедливост;

Тема 6. Глобално гражданство

Тема 7. Глобално развитие - теории

Тема 8. Глобални проблеми. Глобално общество на риска

Тема 9. Глобално управление

Тема 10. Цели на хилядолетието за развитие

Тема 11. Африка и глобализацията

Тема 12. Същност на глобалното образование

Литература

1. Румен Вълчев, Глобално образование и предизвикателства, С., 2012, център "Отворено образование".

2. Мануел Кастел, Мрежовото общество, София, 2009
3. Бек Улрих, Световното рисково общество, С., 2001, Обсидиан.
4. Цели на хилядолетието за развитие, ЮНДП, 2002

Глобализацията и глобалното образование

1. Същност на глобализацията

„Нуждата от все по-разширяван пазар за нейните продукти подгонва буржоазията по цялото земно кълбо. Тя трябва навсякъде да заседне, навсякъде да се настани, навсякъде да установява връзки.

Чрез експлоатацията на световния пазар буржоазията е придала космополитичен облик на производството и консумацията на всички страни. За голямо съжаление на реакционерите – тя е изтръгнала изпод нозете на индустрията националната почва. Старинните национални индустрии са унищожени и всеки нов ден ги доунищожавя. Изтикват ги нови индустрии, чието въвеждане е въпрос на живот за всички цивилизовани нации – индустрии, които вече не преработват домашни сурови материали, а сурови материали от най-далечни зони, и чиито фабрики се консумират не само вътре в страната, но и във всички континенти. На мястото на старите нужди, задоволявани с местни произведения, идват нови, за задоволяването на които са необходими произведенията на най-далечни страни и климати. На мястото на старото локално и национално самозадоволяване и затвореност идва

всестранна съобщителна система, всестранна зависимост на нациите една от друга. И каквото става в материалното производство – същото става и в духовното производство. Духовните произведения на отделните нации стават общо достояние. Националната едностранчивост и ограниченост става все повече и повече невъзможна и от многото национални и локални литератури се образува една световна литература. Тя принуждава всички нации да усвоят буржоазния начин на производство, ако не искат да загинат; тя ги принуждава да въвеждат у себе си така наречената цивилизация, т.е. да станат буржоа. С една дума, тя си създава свят по свой образ и подобие.” (1)

Както и подобава за едно пророческо произведение, Манифестът набелязва развития, които тогава в разпокъсаната, неизлязла от феодализма Европа и за големия все още неовладян и неподделен свят, са само очертани, развития, които съдържат в себе си образа на бъдещето. Глобализацията на производството, потреблението, промените в националните икономически и политически структури, глобализацията на потребностите, невъзможността за национална или общностна изолация, взаимозависимостта между нациите, глобализацията на технологическите открития, на интелектуалните продукти всички тези главни теми на съвременния глобален свят са отбелязани в този удивителен пасаж.

Времето на големите социални и политически проекти и наративи изисква обобщения, но предугаждането на процеса, породен от зараждащия се капитализъм, е удивително.

Теорията на Маркс е основа за схващанията на противници на разглеждането на глобализацията на света като нов процес – те виждат в нея само закономерното развитие на капиталистическия начин на производство, затова и доловен при същностния му анализ от Маркс.

За други текстът е свидетелство, че процесите на глобализация са и характеристика на света от неговото начало, един стремеж към изпълване с отношения и хора на достъпното за времето пространство, процес на овладяване на света, на което продължение днес сме само свидетели.

Ето и езикът на описване на света в нашето съвремие: ” като осъзнаваме дълбоко факта, че глобалните неравенства се запазват и че основните права

на човека, включително и правото на образование,... не са осъществени за много хора. ..фундаменталното и необходимо преобразуване на формите на неустойчивото производство и потребление, което е изискване, за да се постигне устойчиво развитие, може да бъде осъществено, само ако гражданите имат достъп до информация, разбират и са съгласни с необходимостта да действат и участват активно в политическите процеси...ние живеем във все по-глобализиран свят, където трансграничните проблеми трябва да бъдат решени със съвместни, многостранни политически мерки, които включват гражданското участие на всички равнища.

Предизвикателствата за международните солидарност, справедливост, демокрация и права на човека трябва да бъдат посрещнати с твърда увереност.” (2)

Глобалният свят е реалност, социалната и политическа революция, която е трябвало да бъде негово следствие, не е станала, но усилията този свят да бъде подреден, продължават.

Когато днес говорим за необходимостта от глобално образование, подразбираме идеята за съществуване на един глобален свят, за осъществяването на един процес на затваряне, на взаимопроникване, на заживяване на света като едно цяло или както определят като „ процес, който засилва възприемането на човечеството като единствена, глобална общност на вярата - общност на съдбата” (3), и в който хората трябва да се обединят, за да оформят бъдещето си, да бъдат творци, а не жертви на глобализацията.

Някъде от 80-те години на миналия век глобализацията става употребявано понятие. Опитът с него да се затвори един процес на обединяване, смяляване, насищане на света с отношения води до най-различни интерпретации. Както посочва Браян Търнер, „ докато изследванията на глобализацията разцъфтяват, все още съществува малко съгласие относно природата на глобализацията и нейната посока.” (4)

Постигнато е най-общо съгласие за някои от основните измерения на глобализацията и е важно да ги приведем в нашия опит да разработим модел на глобално образование или образование за глобализиращия се свят.

Едно широко определение е глобализацията като исторически процес, характеризиращ се с : „ като разпростиране на социалните икономически, политически и икономически дейности през границите, така че събития решения и дейности в един район на света са значими за индивиди и събития в друг район на света;

Интензифициране и нарастваща сила на взаимните връзки в почти всяка сфера на социалното съществуване;

Ускоряване на трансграничните взаимодействия и процеси, развитието на световни системи на транспорт на комуникация умножава скоростта или бързината, с която идеите, новините, стоките, информацията, капиталът и технологиите се движат около света;

Нарастаща екстензивност, интензивност и скорост на глобалните взаимодействия, която се свързва с дълбоко смесване на глобалното и локалното, така че локалните събития имат дълбоки глобални последици и глобалните събития сериозни местни последици, като се създава нарастваща, колективна чувствителност или съзнание за света като споделяно социално пространство, представляващо глобалността или глобализма.” (5)

Друга важна характерна черта на глобализацията е превръщането на света от свят на отделени национални държави в свят на споделяно социално пространство.

Мануел Кастел отбелязва: „ светът преминава процес на структурна трансформация в многобройни измерения: технологично, икономическо, културно, институционално... Концепцията на глобализацията е, че живеем в общества, в които ключовите функции са определени от глобално артикулирани процеси, които имат способността да оперират като цяло в реално или в избрано време. ... Комуникационните и транспортните технологии, глобално взаимосвързаните медии, световното разпространение на Интернет... са материалната основа на глобалната взаимозависимост... При този прочит процесът на глобализация е емпирична начална точка. Той включва

- Съществуване на глобална икономика – глобална зависимост на финансовите пазари, интернационализация на производството, управлението и разпределението на стоки и услуги от ядро на многонационални компании и техни помощни мрежи; международна търговия като главен компонент на икономически растеж; интернационализация на науката, технологията и на ноу-хау като източник на производителност и на конкурентност за фирмите, районите и страните; сегментирана интернационализация на работната сила и формиране на глобален трудов пазар;
 - Система на глобални медии, характеризираща се с взаимните отношения на глобалните и локалните процеси на комуникация в една взаимозависима многослоеста система. Системата на глобални медии е в основата на появата на глобално разпространявани, местно усвоявани културни процеси;
 - Управление на околната среда като планетарен проблем, характеризиращ се с необратими вреди, причинени от неустойчивото развитие и изискващ противопоставяне на това влошаване чрез глобална дългосрочна консервационна стратегия;
 - Глобализация на правата на човека и възникване на проблема за социална справедливост за планетата като цяло;
 - Глобалната сигурност като споделен проблем, в т.ч. разпространение на оръжията за масово унищожение, на глобалния тероризъм и на практиките на политика на страх под претекст на борба с тероризма.”
- (6)

Според Ян Пакулски „глобализацията означава увеличена взаимозависимост в световен план, причинена от интензивното, прекрачващо границите циркулиране на капитали, стоки, информация и хора, което се улеснява от информационно-компютърните технологии...Отличителна черта на настоящата глобализационна вълна е съвпадането на информационната (комуникационната) революция с пазарна либерализация и политическа интеграция (особено в Европа)...а новата глобална световна политика е в много отношения подобна на глобализиращата се световна икономика.” (7)

Макар че не съществува общоприето определение на глобализацията ние може да следваме определянето на някои от нейните очертания от Джеймз Бекфорд:

“(1) увеличаваща честота, обем и взаимна свързаност на култури, стоки, информация и хора през времето и пространството.

(2) увеличена способност на информационните технологии да намаляват и да компресират времето и пространството (оттук идва понятието „глобално село”).

(3) дифузия на рутинни практики и протоколи за преработване на глобалните потоци от информация, пари, хора и стоки.

(4) поява на нови видове глобално съзнание или идеологии на глобализма, които дават израз на социалната взаимосвързаност като космополитизъм”.

(8)

Антони Гиденс определя глобализацията като „интензифициране на световните социални отношения, което свързва далечни места по такъв начин, че местните събития са формирани от събития, случващи са много надалеч и обратно.” (9) В анализа Гиденс съпоставя „четири елемента – икономическо производство на стоки, механизми за наблюдение и контрол, организация на насилието и извличане на ресурси от околната среда. Като резултат са четирите главни институции на модернизацията - капитализъм, наблюдение, военна сила и околна среда. Те са използвани да опишат четирите измерения на глобализацията – световна капиталистическа икономика, национални държавни системи, световен военен ред и международно разделение на труда.” (10)

Важното при Гиденс е, че той обръща внимание как тези институти пораждат рискове – колапсът на механизмите за икономически растеж, нарастването на тоталитарната власт, ядреният конфликт и екологическите бедствия.

Според едно от най-издържаните определения „новата концепция на глобализацията е в разбирането в пространствени категории като разширяване на транспланетарните и свръхтериториалните връзки между хората.” (11)

Характеристиките на глобалността са две

„ 1. Транспланетарни връзки – има ги отдавна но днес са интензивни и многобройни както никога преди.

2. Свръхтериториални характеристики на глобалността – това е ново явление. Тези връзки излизат извън териториалната география.” (12)

Глобалността е начин на свързване на цялото земно пространство и означава социални отношения между хора и групи от хора, които са в различни точки на земята.

Общото и важното за нас в тези определения е, че глобализацията е качествено нов процес, който обхваща целия свят, като интензифицира връзките и отношенията във всяка една област. За разлика от неотдавнашното минало вече светът, а не националната държава стават арена на тези отношения. Процесите на икономическо развитие, политическите процеси, процесите на отношения с околната среда, процесите на упражняване на контрол, процесите на общуване и комуникация, културните процеси вече се случват в нова среда и започват да придобиват качествено друго измерение – глобално

За разлика от миналото тези процеси обхващат не една страна на социалния живот или дадена част от пространството, а целия живот и то навсякъде.

Взаимната връзка, характерна в дадени моменти само за тесни общности, за държави или за империи и други сложни и териториално огромни образувания, днес става определяща за същността на цялата глобална система.

Оттук и предметът на глобално образование е изследване на света в неговата глобалност, на неговите проблеми и взаимни връзки с цел развитие на глобално съзнание за неговото функциониране и изграждане на нагласи и поведение като частичка от този глобален свят.

При опита да се изследва и определи същността на глобализацията трудностите идват от невъзможността да се разработи цялостен модел, което може да стане като синтез на усилията на различните социални науки.

Първоначалната теоретична вълна се занимава „ с дебати относно концептуализацията на глобализацията, нейната основна динамика и

системните и структурни последствия като светски процес на световна социална промяна.” (13)

Важно е да си дадем сметка, че в литературата „съществуват твърде малко защити на глобализацията като прогресивен процес: повечето от тях и почти всички главни дела в тази област са твърде критични към глобализацията и я считат за негативен и деструктивен процес, по същия начин както Маркс разглежда капитализма като сила пред която всичко, което е солидно, се изпарява.” (14)

Това отрицателно възприемане на глобализацията играе своята роля и при определяне на предмета на глобалното образование – нямаме съгласие за същността, обсега на глобалните процеси, за измеренията на глобалното съзнание, за това как трябва да бъде преподавана глобализацията, каква да бъде теоретичната основа на предмета, как насъбраният негативизъм да бъде преодоляван в образователен план. С други думи големият въпрос при глобално образование е неговият характер – възможно ли е образование за разбиране на един сложен свят с всичките си противоречия и динамично развитие, като положително ориентиран процес? Как един свят на кризи, конфликти, напрежения и противоречия да бъде изучаван? Докъде в този опит за преподаване и учене за света трябва да има място науката и докъде идеологията, какъв да бъде балансът за утвърждаване или отхвърляне на съществуващите противоречия и несправедливост, и докъде да се образова за промяна на света и за участие в тази промяна?

Дълбоките двигатели на глобализацията са:

- променящата се структура на глобалните комуникации, свързана с информационно-технологичната революция;
- развитието на глобални пазари на стоки и услуги, свързани с новото разпространение на информация по цял свят;
- натискът на миграцията и на движенията на хората, свързани с промените в моделите на икономическо търсене, в демографията и в деградацията на околната среда;
- крайт на студената война и дифузията на демократични и потребителски ценности в много райони на света, придружавана от реакции срещу този процес;

- появата на ново по тип и форма глобално гражданско общество с кристализиране на елементи на глобално обществено мнение.”(15)

Изучаването на глобализацията се осъществява на три големи вълни

Първата вълна, в края на миналия век е глобалната – изследователите се стремят да концептуализират глобализацията, изследват нейната динамика и последствия. Като при всяко ново явление следва и вълната на скептицизма – въпросът не е има ли глобализация, а наистина ли тя е уникална или е просто етап от развитието на капитализма?

Третата вълна изследвания е насочена към институционалната промяна и съпротивите, които среща глобализацията. Навлиза се в конкретните форми, в които протича този многостранен процес, набляга се на смесването на глобалното и на локалното.

При четвъртата вълна, съответстваща на постмодернистките виждания, ударението е върху изследването на идеите, на комуникацията, на конструирането на глобализацията, на търсене на алтернативна глобализация. (16)

За разбирането на теориите на глобализацията е важно да се разбере, че тя е форма на съществуване на съвременния свят и оттук естествено различните развития да оставят отпечатък върху различните теории. Периодът на края на миналия век е период на икономически растеж, на увеличаваща се търговия, на демократизиране на света. Затова преобладава разбирането на глобализацията като положителен процес.

Първото десетилетие на 21 век започва с тероризъм и приключва с глобална криза, което придава съвсем друга окраска – ударението в изследванията е върху отрицателните последствия на глобализацията.

Това се отразява и при глобалното образование – нагласите на хората, които преподават и на тези, които подготвят учебните материали също се променят, а за една нова област, която при това формира нагласи проблемът е изключително сериозен.

Ако глобализацията е процес на интензифициране и установяване на транспланетарни връзки, зад него стоят няколко фактори.

На първо място, развитието на капиталистическото производство с неговите глобални пазари, носещи повече печалби; с глобалното установяване на цени и използване на разликите в данъчните системи; с глобалния аутсорсинг, намаляващ разходите по производството.

Процесът на регулиране с възникването и утвърждаването на различните правителствени и междуправителствени агенции, които регулират инфраструктурата и улесняват глобални икономически акции; с либерализиране на трансграничните трансакции и от страна на държавите; със създаването на законови гаранции за собствеността на глобалния капитал, с установяване и по-нататъшно развитие на механизми за световно управление и с транспланетарно стандартизиране на технически норми, законови принципи и административни процедури.

Глобализацията не е само икономически или политически феномен, но и поражда промени в съзнанието, които съответно ускоряват или забавят нейния протичане. Започва да се оформя глобално съзнание като отношение към света, към природата, към хората, характерно за глобалността. Традиционните национални идентичности и съзнание се променят. Както казва Шолте "Националното „ние“ се конструира в противовес на „чуждите други“ в рамките на глобалното пространство". Започват да се утвърждават и различни нетериториални идентичности в рамките на транспланетарни мрежи

Глобализацията се определя и от промените в знанието. Шолте посочва възникването на антропоморфно мотивирана визия на планетата като дом на човешката раса, на научна концепция за обективните истини като нещо задължително в транспланетарен мащаб, използването на икономическа ефективност, която е аргумент за премахването на ирационалните териториални деления.

Като цяло процесът на глобализиране на света, на изграждането на глобална система или мрежа от връзки и взаимозависимости, която става все по-наситена, е противоречив. Не може да е и другояче, тъй като

глобализацията е процес на развитие на света, а самият той е изтъкан от противоречия, конфликти, неравенства. Усилването на връзките и взаимните зависимости води до увеличаване на някои от тези противоречия, до нови конфликти, но и до опити за промяна на параметрите на функциониране на света, за използване именно на неговата взаимна свързаност и цялостност, за обосноваване на нови идеи и проекти за развитие.

Въздействието на глобализацията върху света като цяло, както и върху отделните процеси и страни, поражда огромни проблеми, но и също възможности за намиране на нови решения, на нови развития.

Както видяхме в основата на глобализацията от Маркс и до наши дни е идеята за глобализиращия характер на капиталистическото производство.

Развитието на капиталистическото производство в един овладян, силно технологичен свят означава отхвърляне на войните, на организираното насилие. В същото време ограничеността на ресурсите и унищожаването на природата поставят граници пред растежа на производството; правят конкуренцията по-ожесточена, изкарват я извън традиционните икономически или политически граници; придават ѝ културен характер, а арена за нея става целия свят .

„Ортодоксалното либерално мислене от демократичната теория на мира до либералния институционализъм счита икономическата глобализация като преимуществено омиротворяваща сила, създаваща условия за системна взаимна зависимост между демократичните капиталистически държави и следователно демократични общности на сигурността, вътре в които организираното насилие излиза от употреба.” (17)

Същевременно наблюдаваме ожесточена конкуренция в планетарен план, която силно се подпомага от съществуващите национални политически механизми.

Проблемът за противоречивия характер на глобализацията е, че тя се осъществява в свят, пълен с неравенства, противоречия и конфликти, „ в чиито рамки Северът и Югът са увеличаващо свързани от потоци, хора, стоки, образи, микроби, оръжия и нелегални дейности, а демократичният мир

е сериозно застрашена...Самите мрежи, които поддържат войната не могат да бъдат лесно изолирани и криминализирани по отношение на мрежите, които характеризират мира; и двете са част от процеса на глобално развитие.” (18)

Както казва Джагдиш Бгахвати “самата идея, че глобализацията е външно смекчаване на вечните борби, които обричат капитализма и че глобализацията е всъщност капиталистическа експлоатация на слабите нации, не само доставя вътрешна връзка между глобализация и капитализъм , но и прави глобализацията инструмент за експлоатация на слабите нации.” (19)

Накратко, глобализацията не може да бъде извадена от контекста на теории, идеологии, практики, борби, истории, въпреки че в нея често се вижда „краят на историята”

Въпреки че ” глобалният капитализъм е най-висшата икономическа система за увеличаване цялостния обем на богатството, но тя също така може да създаде пропасти в богатството между страните и също вътре в дадена страна.” (20)

Характерът на капиталистическото общество е първият белег и проблем на глобализацията. Той придава отпечатък на развитието, както и на влиянието, което глобализацията оказва на глобалното общество и на отделни негови страни .

Глобализацията е процес на обвързване, на затваряне на света, но в същото време остават старите механизми, които движат отделните общества. Споменахме капиталистическата икономическа система, но остават непроменени и всички политически, социални, културни институции на националната държава.

Бележки:

1. Маркс и Енгелс „Комунистически манифест” Изд.БРП. София, 1948
2. The Lisbon Declaration for Improving and Increasing Global Education in Europe to the Year 2015, North-South Center, Lisbon, 2012.
3. Globalization Studies, Routledge, 2011,p.22
4. Bryan S.Turner, Theories of Globalization, in Globalization Studies,

- Routledge, 2011, p.5
5. Globalization/Anti-Globalization, David Held & Anthony McGrew, Polity Press, Cambridge, 2007. p.3
 6. Manuel Castells, "Global Governance and Global Politics" in Political Science&Politics, January, 2005.
 7. Jan Pakulski, Global Elites, in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.333.
 8. James Beckford , Social Theory and Religion Cambridge University Press 2003, p.119.
 9. Bryan S.Turner, Theories of Globalization, in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.12.
 10. Anthony Giddens, The consequences of modernity, Cambridge, Polity press 1990, p.64.
 11. Jan Aaart Scholte, Globalizacja, Humanitas, Warszawa, 2006, p.4.
 12. Jan Aaart Scholte, Globalizacja, Humanitas, Warszawa, 2006, p.53.
 13. Bryan S.Turner, Theories of Globalization, in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.12.
 14. Thomas Kushman, The Globalization of Human Rights, in Globalization studies, Routledge international headbooks, 2011, p.595.
 15. David Held, Global Governance: Apocalypse soon or reform, in Globalization theory, Cambridge , Polity Press 2007, p.242.
 16. вж. Globalization Antiglobalization p.8.)
 17. Globalization Studies, Routledge, 2011, p. 32.
 18. Globalization Studies, Routledge, 2011, p. 32.
 19. Jagdish Bgahvati, In Defence of Globalization, Oxford University Press, p.22.
 20. Patrik Aspers and Sebastien Kohl, Economic Theories of Globalization in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.57

2. Глобализацията и съвременното образование

Съвременното общество е глобално общество на знанието

С всеобхватността на знанието идва като логично и триумфът на съвременното образование, изразяващ се в неговата масовост, задължителност, увеличен брой години в училище, пряка обвързаност с разделението на труда.

С превръщане на обществото в общество на знанието/ глобализирането на знанието означава интензифициране и транспланетарност на връзките/ се глобализира и образованието. То завладява целия свят – целта е не само 100% обхват на децата, но и развитие на наистина глобална система за учене за цял живот, която ще ни превърне в общество на ученето - в глобалния свят всички са учещи се

Точно сега, както и в други области, глобализацията и всеобщността на знанието поставят по новому въпроси като тези за характера, за развитието на обвързващия човечеството процес на модерното знание, за неговата целесъобразност, за рисковете и ползите, за смисъла на човешкото съществуване в света на знанието.

Съвременното образование сега се изправя пред няколко съдбоносни за бъдещето му въпроси:

- Как обикновеният човек да усвои същественото, необходимото от знанието и в личен план и за да бъде част от обществения живот и как лавинообразното, несъразмерно нарастване на знанието да бъде обхванато в училищните програми;

- Какви са критериите, по които да се прави подбор на знанието, а и по които младият човек да осъществява своя избор;

- Как да бъде установена връзката между знанието и индустрията, от една страна, и образованието — от друга, между две взаимнообуславящи се, но все още трудно взаимодействащи си реалности?

Както ще видим всички тези въпроси са от изключително значение за осъществяването на глобалното образование - как да разбираме, основания на все повече знания и теории свят, как да се справяме с потоците информация за света, как да осъществяваме своето личностно и професионално развитие, когато сме в хаоса на мрежите или как процесът на учене да бъде превърнат в процес, който подготвя младия човек за живот в глобален свят - с много повече влияния, но и възможности отколкото света в миналото.

Тук може само да се отбележи:

- че образованието никога не е било по-завладявано от идеята за знание, но и никога не е било по-затруднявано как да организира процес на преработване и усвояване на знание, което е съществена негова функция;

- че никога отговорите за взаимодействието и отношенията между знание и образование не са били толкова различни и неопределени;

- че никога образователната теория не е била затруднявана да предвиди развитието на образованието в едно глобално общество на знанието, доколкото досега масовото образование винаги е било мислено в контекста на националната държава и общество.

Идеалът за господство на знанието, проповядван от модерността, е на път да бъде осъществен, но и същевременно никога нашият свят, макар и вече глобален, не е бил по-крехък, по-несигурен, по-неустойчив по отношение на възможностите за развитието си. Една от водещите идеи днес е идеята за рисковете за човечеството като цяло, които води развитието на знанието. Огромните възможности, откривани от знанието, са не по-малки опасности. Знанието осигурява материалната среда на човешкото съществуване и същевременно разкрива огромни простори на несигурността пред груповия живот в най-различен план. „Днес създаваме нови мрежи от знание, свързващи по изумителен начин концепциите една с друга,... създаващи смайващи йерархии на заключения... развиващи нови теории, хипотези и представи, основани на нови предположения, нови езици, кодекси и логика. По-важното е, че сега свързваме данните по повече начини, като им придаваме контекст и вид на информация, освен това съединяваме отделни части от информацията във все по-обемни модели и структури на познанието“ /1/

Същевременно сме „свидетели на все по-дълбоко и сериозно несъответствие между нашите знания - разединени, разпокъсани и разпределени между дисциплините и реалностите и между проблемите, които са все повече полидисциплинарни, напречни, многоизмерни, транснационални, глобални, планетарни“ /2/

Многомерността на проблемите разкрива нашата неспособност да ги мислим именно като многомерни. Безграничността на познанието се превръща в преграда за способността на отделния индивид да схваща света. Затова и на мястото на удовлетворяващите личността от миналото класически научни концепции днес идват големите митове на средствата за масова информация, на развлекателната индустрия, предаващи опростен, изкривен, често користен начин на разглеждане на света или на някои от неговите проблеми.

Образованието се нагърбва с непосилната задача да предаде неясното несигурно знание на младия човек, да изгради цялостно виждане и смисъл, а от фрагментарните знания, от накъсаните образи и представи да изгради обща картина на света.

Глобализацията на света през последните десетилетия само подчертава важността и значението на този процес и с него се сблъскваме, когато се

опитаме да развием глобалното образование като възможност за разбиране на света и проблемите му и за изграждане глобално съзнание..

Знанието в традиционното образование

Фрагментаризирането на знанието / вековните предметни деления/ в училище заплашва класическото социализиране на човека. Образованието се опитва да направи непосилното като с помощта на предметната раздробеност на учебното съдържание се опитва да изгради цялостна личност.

Днес продукт на социализацията в глобалния свят са личности с множествена идентичност, а мрежовото общество оплита човек с безбройните си връзки и много често го обезвластява в своите паяжини.

Задача на образованието, на социализацията на човек в глобализирания свят е овластяване на младия човек, подготовка за различните му роли в неопределен, динамичен, постоянно променящ се и същевременно отворен свят, в който глобалните проблеми стават част от конкретната съдба на човека.

В това е и главният парадокс на традиционното образование в епохата на знанието и на глобалността. Колкото по-всеобхватна и рационализирана е образователната система, толкова тя става по-неспособна да подготви човека на съвременното общество и толкова отстъпва място на стихийното социализиране.

„Познанието на човек се състои в определяне мястото му във вселената, а не в отделянето му от нея. Ние сме едновременно в природата и извън нея - мисленето и съзнанието, чрез които опознаваме материалния свят, ни отделят от него. Тази склонност да анализираме, да разчленяваме, за да се върнем, трябва да синтезираме — т. е. познанието е процес на диференциране и интегриране на нашата човешка съдба на възкресяване на човешкото, прогонено от раздробеността на научните дисциплини“ /3/

На практика образованието отразява тези процеси в знанието, но прекалено закъсняло и опростено. Големият въпрос за опознаване и разбиране на света при съвременното образование трудно намира цялостен, утвърдителен отговор. Предметността и фрагментарността носят трудни за долавяне и усвояване истини за части от света. Върху тях все по-мъчно се гради цялостно разбиране и в това е невъзможната задача на образованието.

Революционният ръст на знанието поставя отделния човек в ситуация на обърканост, като обезвластява традиционния посредник — образованието. За пръв път в масов план индивидът е поставен пред двойна невъзможност. От една страна, е безпомощността по отношение на разбирането на външния свят / локален, национален или глобален/, невъзможността да се обхване многомерното социално пространство, а от друга - отсъства практически алгоритъм, за да разбере, присвои света (повече или по-малко функционира успешно в предишните епохи) в масовото образование.

В подобна ситуация се оказва индивидът и по отношение на вътрешния си свят - фрагментаризирането на знанието по отношение на личността е не по-малко и човек объркан се опитва през филтрите на различните видове науки и лъженауки да надзърне в себе си. Тук обаче традицията, опростяването и залагането на простите дадености са по-възможни, отколкото в опознаването на външния свят. Затова и човек е способен да рационализира невъзможно сложното според науките собствено поведение и се изолира от комплексността на големия свят или търси нови посредници на мястото на неуспяващото образование, като ги намира във възкръсващия национализъм, в митологията на родния край, в преднамереното опростяване на света, в морала на референтната група, ако такава съществува, и в споменатите вече митове на масовото общество.

Знанието и трансформацията на образованието

В глобалния свят, в обществото на знанието става проблематична ролята на образованието: то няма съществен принос за разбирането на вътрешния свят на личността и трудно обяснява външния глобален свят; все повече представя опростена, но чужда на отделния обучаващ се схема, която, от своя страна, го отчуждава от себе си /от своя вътрешен свят/, от хората, като не може да разбере постъпките им или да изгради здрава основа за общуване с тях и за живот в света като цяло.

В тази ситуация въпросът е как да живеем в този принципно нов свят на знания и на познание? Как чрез образованието да открием тези нови възможности за знание и самопознание?

Възможно ли е днес опростяване на случващото се в света и в самите нас? Възможно ли е вникване в собствения ни свят и в света на другия? Възможно

ли е познаване на социалните действия или на глобалните процеси на света като цяло?

От отговорите на тези въпроси зависи бъдещето на образователната система- това изтъняващо отражение на съвременното познание.

Знанието е определящ фактор на общественото развитие и нашето общество е във все по-голяма степен учещо се общество. Странно или закономерно отслабването на образованието като система се съпровожда от непрекъснат и повсеместен процес на учене. В обществото на ученето за първи път говорим не за усвояване на определен обем от знания и получаване на дадена квалификация, а за „развитие, за изграждане на способности, облекчаващи търсенето и придобиването на нови знания, нагласи и метакогнитивни качества.“ /4/ В целия противоречив процес на овладяване на знания се стремим да подпомагаме младите хора по управление на собственото образование през целия живот.

“Образователната реформа трябва да се основава на различни концептуализации на знанието и на ученето, където знанието се разбира като глагол / по-скоро отколкото като съществително/, а ученето като създаване на знания / отколкото като тяхното възпроизвеждане/.” /5/

Образованието става генератор на новото общество и можем да говорим за реална възможност за второ просвещение, основана на възможността знанията за себе си и за света да бъдат интегрирани и да се даде нова основа за човешкото образование — не като самоцелно търсене на знания, а чрез знанията намиране на собственото аз и на своето място в света. Свидетели сме на опита за интегриране на света, за да продължи заплашеното си и изпълнено с рискове и конфликти съществуване и на успоредното усилие да се да се интегрира безнадеждно разделеното образование с цел човек да може да получава необходимото за своето развитие.

Превръщането на знанието в основен фактор на социалното и икономическо развитие обуславя едно ново разделение вътре в рамките на съвременните общества — на модерен сектор, основан на съвременното знание; на традиционен сектор на класическите капиталистически производства услуги и на сектор, обхващащ изключените от тези развития социални групи. Делението на образованието наподобява процесите на оформяне на център и периферии в рамките на глобалното мрежово общество.

Въпреки цялото парцелиране на знанията в училище и откъснатостта от практиката, от проблемите на собствената личност и проблемите на обществото и на света, а може би и точно заради това, все повече идеята за съвременния образован човек е в способността му да схваща нещата в цялост, да търси равновесие между различните начала, да интерпретира и да преобразува, да поема отговорност за собствените си действия, да обвързва придобиването на знание със собственото развитие. На практика новият идеал за образован човек идва от разширената възможност и обхват на познанието. По този начин се откроява и идеята за новото училище, където се търси равнопоставеността на емоции, логика, митове, факти и най-важното - за пръв път в историята на образованието има носители, които могат да ги запечатват и съхраняват.

Още Дюркхайм казва, „че целта на възпитанието не е да се дават все повече знания на ученика, а да се създаде у него дълбоко вътрешно състояние, една полярност на душата, която да го ориентира в определена посока не само в детството, но и през целия живот“ /6/.

Съвременното образование не дава посоката на душата, защото е отделено от тенденциите в съвременното познание. Образованието, подготвящо „мислещи глави“ /Монтен/, подпомага развитието на общата култура, способността за проблематизиране, за глобализиране, за отговор на предизвикателствата на социалния живот.

Знанието преобразува света, но все още не е променило образованието. Традиционното образование няма възможности за асимилиране богатството на познанието и отваря пътя на примитивните схеми за овладяване и манипулиране на човека.

Предизвикателствата, които поставя развитието на знанието пред съвременното образование, са многобройни. Ключово е предизвикателството за несъответствие между образованието и познанието, за избягване рисковете от опростяването, от прекаленото диференциране на придобиваните знания от вида учебно заведение и социалната среда. Познанието изправя образованието пред опасността от социално изключване, от социална пасивност, от обричане на послушание на елитите, от обезсмисляне на демокрацията. В този смисъл образованието е ключ или към съвместно споделяното бъдеще, или към бъдещето на неравенствата. Различията между Юга и Севера днес са различия, породени и от образователни фактори, а различията, основани върху образователни фактори и постижения, утре ще бъдат неизкореними.

Съвременното образование като че ли е лишено от така необходимата за глобалния, динамичен, променящ се свят рефлексивност. Не може да говорим за включващо образование, включващо общество и същевременно да продължава да се развива образователен модел, основан само на постиженията на една цивилизация, с всичките произтичащи ограничения. “Ние вярваме, че образование, способно да преобразува идентичности и отношения, изисква учещите се да рефлектират върху техните унаследени референтни рамки, мотиви и практики и да бъдат по-добре информирани за последствията от техните нагласи и действия по отношение за хората, живеещи в неблагоприятно положение като резултат от глобални исторически отношения.” /7/

Най-сетне социализирането на познанието е гаранция за цялостността на земята и на възможността за избягване на глобалните конфликти и напрежения. Учещото се общество, повече от всяко друго, предопределя потенциала за мирно развитие.

Новата реалност днес е глобализацията на света. Това е средата в която израства младият човек, където и да се намира и тази среда ще става все по-обхватна, ще присъства и ще определя все по-пряко живота му,.

Следователно социализацията на младия човек е с цел добър живот в глобален, взаимозависим свят и това е едно от главните предизвикателства за образованието.

Изследвахме изоставането на образованието от развитията в областта на знанието, но новости в образованието дават основание да смятаме, че то изпреварва някои социални развития. Образованието прекрачва тесните предметни деления, а светът продължава да бъде разделен на държави. Образованието дава все повече възможности за активно участие на учещия се за разлика от пасивната роля на гражданите в мнозинството от държавите по света. Образованието се стреми не само да обвърже в цяло различни области на знанието, но и да отвори границата между учене и практика като се отваря към проблемите на всекидневието, на общността, на света. Това отворено образование представлява нов проект за превръщане на младите

хора в ефективни граждани на общността и на света, но и образование, което дава възможност всеки да гради своя жизнен проект с негова помощ.

Това все още утвърждаващо се образование цели да подготвя младите хора за живот в новия свят, с компетенции, необходими не само за справяне с проблемите на собствената общност или на държавата в която живеят, но и с проблемите на света. Както посочва и Световната банка - растежът, развитието, намаляването на бедността зависят от знанията и уменията, които хората придобиват, а не от годините, прекарани в класната стая.

На един свят с все по-отворени или пропускливи граници отговаря и новото образование без граници – без предметни деления и възрастови деления. Образованието прекрачва не само предметните и възрастовите ограничения, но и ограниченията, налагани от групова принадлежност, от идеологиите.

Това е образование конструиращо света, но и образование в което учещите се конструират своя свят и проектират своето място в общия свят.

Ако младите хора се превръщат не само в пасажери, а в пътешественици и изследователи в един свят с все по-отворени хоризонти, образованието следва да подготвя за това пътуване без граници, където компасът сочи за цел реализиране на правата на човека, развитието на собствената личност в съревнование, в сътрудничество и с помощта и подкрепата на и за другите хора.

Това е образование, което носи идеята за живот, приемащ различията, за необходима навсякъде справедливост в отношенията между хора и групи от хора, образование, което съпровожда човека по целия му жизнен път.

Това е и образование което подготвя и младия човек в един глоболизиращ се, взаимозависим, но и силно несправедлив свят, свят на конкуренция, противодействия, а следователно и свят, който трябва да бъде променян заедно, за да се чувства човек добре и свойски в него.

Светът е свят зараждащ се и свят на постоянни промени. Самите спорове около характера на глобализацията подсказват неопределеността, загадъчността на света около нас. В този свят на прехода съжителстват нови

идеи, процеси, истини наред с остарелите образци и практики на миналите светове и общества.

Образованието се изправя пред ключов проблем - да готви младия човек за живот в промените без да знае точно очертанията и характеристиките на света, за който го готви. Тук старата образователна парадигма на трайни структурирани знания е като че ли привлекателна в тази неопределеност, но и все по-непотребна и дори вредна. Моделът на отворения свят без граници, с неясни перспективи и с не по-малко ясни рискове трудно може да бъде операционализиран в традиционните образователни схеми на обучение-учене, на отношения между учители-ученици, между образователни модели и практика.

Този модел изисква изграждане на една нова чувствителност към света, към проблемите, към околните, към общностите, към ученето като такова, за да може ученето да се преживява като етап от личностното развитие и основа на бъдещето.

Падането на граници поставя под съмнение не само принадлежността, но и бъдещето на много от досегашните социални структури и тяхната валидност в живота на човека – тези на рода, на икономическата класа, на народа и нацията, на пространствената принадлежност на човека.

Поставят се под съмнение и досегашните образователни структури, създадени за потребностите на индустриалното общество, за потребностите на първичния капитализъм, ориентиран само към печалбата, структури за подготовката на хора с умения за работа, а не за тяхното личностно развитие.

Вероятно в тесните граници на предаваното знание, на индокриниращото и целящо на изхода послушни поданици и граждани, на подреждащото хората в общностите и определящо като цяло жизнения им път без тяхното активно участие, училище са вече изчерпани

Ако светът е взаимозависим и се основава на взаимодействието, то същото нещо важи и за училището. Отпадат йерархични зависимости - преди всичко между обучаеми и обучители; развива се субектността на всички участници в образователния процес.

Отпада и служебната роля на образованието и на неговите жреци - учителите, тяхната изолираност и дори неприкосновеност. Светът на мрежите означава не само разпад на традиционните форми на общуване и взаимодействие, но и настъпването на края на традиционното пространствено-временно подредено образование.

Практически човек днес може да учи всичко и да научи всичко извън рамките на формалното образование – това е първият процес, който го взривява, лишава го от смисъл.

Вторият факт е възможността човек да установява безкрайни количествено и съдържателно връзки, а следователно и нови възможности за учене.

Моделирането на света с помощта на компютърните технологии, реконструирането на света, означава и цялостно реконструиране на модела на учене – където присъствието в определено време и място за по-дълъг период се оказва ненужно.

Утвърждаващият се модел на учене за цял живот взривява феодалната раздробеност / и съдържателна, и пространствена, и времева/ на формалното образование.

Това поставя под съмнение и вторичната функция на училището – като източник на възможности за взаимодействие, за контакти, като място за постигане на подчиненост, за дисциплиниране на младия човек.

Както традиционните армии / друга могъща социализираща институция на отминаващия свят/ изгубват смисъл, така става и с образованието, затворено в рамките на класната стая, на училищната сграда и на ограничените от миналите предавани знания и възможности.

Както светът се обръща все повече към бъдещето без да е в състояние да го предугади точно, но с надеждата да усеща и да може да влияе на възможни развития, така и училището преминава от фокуса към миналото и към подредеността на знанията, към погледа към бъдещето и търсене на пътища за учене и развитие чрез неговото антиципиране и в личен и в групов план

Друга ключова черта на новото образование е навлизането на практиката. Сами по себе си знанията, които са основополагащ елемент на старата система, престават да въздействат или дори да са необходими в статичната им форма. Точно те обаче са обединяващият елемент в училище - привързващ младите хора в класната стая и обричащ ги на заучаване на купища факти и трайни истини.

Навлизането на проектното начало в образованието, на свързаната с него преживяване на ученото и на собствените действия, изисква ситуативни знания, но и осмисляне и рефлексия на практическите действия. Този процес прилича на логиката на овладяването на света като проект /така като социалистическият проект, но лишен от принудата на идеологията/. Изграждането на света чрез антиципиране, чрез реализиране на публични политики говори за едно динамично и постоянно преоткриващо себе си общество, а и за необходимостта от динамично образование.

Глобалното образование се явява специален шанс и аргумент за промяна на образователния модел, както въвеждането на ново гражданското образование бе неосъществената възможност за промяна преди две десетилетия.

Глобалното образование се изгражда около ученето и изследването на съдбовни, ключови проблеми и представлява опит да се подготви младия човек или младите хора за живот с проблемите и в проблемите. Търсенето, а не трайните отговори са решението; взаимодействието между учещите и между тях и учителите и средата е важното, а не груповата подчиненост на предоставящия конкретно знание преподавател. Търсенето на глобални или локални решения или разбиране на глобални или локални проблеми, а не на ясни рецепти, неприложими дори към миналото и немислими за бъдещето, става ключово.

Водещо е изграждането на сензитивност към света, т.е. към проблемите му, за търсене на място, за изработване на поведение, за чувствителност и преживяване на този свят.

Проектът е основа на нова система на образование – обединява, включва, засилва съпреживяването и сътрудничеството, представлява умствено

упражнение, насочено към бъдещето. Проектът е движение, процесът на учене се превръща в проект /учене за цял живот/, личното преживяване става проект, в проектът учещият се зависи от другите, той/тя съпреживява с тях. Проектът носи със себе си проблеми, любопитство, напрежения, събужда интерес. Проектът е моделиране на света или на част от света. В този смисъл ние започваме да изучаваме света у нас и нас в света.

Утвърждаващото се бавно глобално образование, целта на което е изграждане на глобално съзнание за света и разбиране на света чрез изучаване на проблемите му, е нещо, което отговаря на новите тенденции в образованието. То може да бъде само образование даващо холистично знание / каквото е необходимо, за да се разбере светът/ и в този смисъл обединява различни предметни области. То е образование за проблеми, за неща, които се случват и около училище, и в живота на младия човек, и в света като цяло. То е образование, което изследва връзките, от които е изтъкан съвременният свят; както и образование, което учи на критическо мислене и отношение към света, образование, което предполага изграждане на нагласи за участие, за активизъм, за включеност в света. То не само развива личността на младия човек, но и го обвързва с практиката. Това е образование, основано на проектна дейност, при и чрез която изследването, разбирането на света е проект и търсенето на своето място в този свят е също такъв проект. То е и образование за преживяване на собствената човечност чрез изследване и разбиране условията на собственото съществуване и същевременно развива нагласи на солидарност, сътрудничество, оказване на помощ на хората, различни от младия човек.

Бележки:

1. Тофлър, Алвин и Хайди, Новата цивилизация, Политиката на третата вълна, Обсидиан, София, 1995, с. 38.
2. Морен, Едгар, Мислещата глава, 2000, Полис, София, с. 8
3. Морен Едгар, Мислещата глава, 2000, Полис, София, с. 29
4. Иванов Иван, Трансформации в образованието и в обществото, 2001, сп.Педагогика бр.1, София /.
5. Vanessa Andreotti, Global Education, Social Change and Teacher Education, in Becoming a Global Citizen, Global Education Network Europe, 2012,

p.18

6. Морен, Едгар, Мислещата глава, 2000, Полис, София, с. 8
7. Vanessa Andreotti, Global Education, Social Change and Teacher Education, in Becoming a Global Citizen, Global Education Network Europe, 2012, p.22

3. Глобализация и права на човека

Така в периода след Втората световна война се развива в цялостна система идеята за правата на човека със стремежа в миналото да останат войната и насилието, с посланието, че в един почти унищожен свят започваме да градим нови отношения между хората на основата на вярването, че всички сме с равни права, че трябва да имаме равни шансове, както и свободата да правим своите избори, но и задължението да не нарушаваме тези права.

Днес повече от 60 години след Всеобщата декларация за правата на човека - правата на човека са учудващо утвърдени в международното и във вътрешното право, а все повече и в отношенията между държавите се настоява за тяхната реализация или се осъжда тяхното потъпкване.

Вече трудно може да си представим свят, който не е регулиран от идеята за правата на човека. Това е по-сигурен свят, в който самите ние сме по-сигурни, имаме средства за защита, както и средства, помагачи нашето развитие.

Днес въпросът „ може ли нашите отношения да се основават на правата на човека?“ има своя утвърдителен отговор. От Всеобщата декларация следват принципите за поставяне на отделния човек в центъра на всяко действие, намерение, политика, зачитане на човек и достойнството му, толерантност, сътрудничество, недискриминация, оказване на помощ на хората в неравностойно положение и на тези с нереализирани права, позитивизъм.

Нека не забравяме, че утвърждаването на правата на човека е противоречив и бавен процес, който среща много съпротиви – теоретични, идеологически, социални. Основни аргументи срещу тях е, че те са просто форма на договор между определени кръгове хора, че са празен идеал, че не съответстват на

различните култури, че са неосъществими в един поделен и капиталистически свят, че не съответстват на човешката природа, че самите те са неравностойни, за да получат всички ранга на основни права.

Въпреки всичко днес правата на човека са в основата на конституциите на огромен брой държави. Държавни политики целят тяхното осигуряване поне формално в степен, съответстваща на възможностите на дадената страна в момента.

Същевременно осъществяването на тези права продължава да бъде отказвано на милиарди хора. Направена е първата стъпка в новото развитие на човечеството, но общество, което е включило правата на човека в законите си и не ги реализира, продължава да е несправедливо. Защото, и в това е отговорът за природата и същността на справедливостта, ние отричаме правото на равенство на шансове, на зачитане достойнството на всеки човек, на възможностите му за реализация. Днес не става дума за нежелание на мнозинството хора с нарушени права да не ги осъществяват, а за това, че те се раждат и живеят в свят, в който тези права изначално са им отказани и нищо не съдейства през живота им те да могат да ги реализират.

Днес светът е по-различен от този преди близо 70 години. Тогава светът е в развалини, опитващ и надяващ се да заживее мирно и така да намери основата обединение след опустошенията на войната.

Днес живеем в глобален свят, поделен, развит неравномерно, с не по-малки страдания, с господство на насилие и един свят на прага на самоунищожението (военно , екологично).

Нормално е хората в този свят, без да забравят своята Декларация за правата, да търсят допълнителни идеи за обединение. Ако през 1948г. правата на човека са надежда и пожелание – днес тяхната реализация е един от шансовете за развитие на света и дори за оцеляване.

В един от многобройните документи- визии на представители на загриженото човечество „ Нашето глобално съседство”, се казва: “ Да бъдем глобални съседи изисква нови начини за възприемане един друг, както и

нови пътища за живот... Най-важната промяна, която хората могат да направят е да променят начина си на възприемане на света.. да променим нашият основен ъгъл на виждане и всичко ще се промени – нашите приоритети, ценности, съждения, стремежи. Ние вярваме, че действието да се подобри глобалното управление да се справи със съвременните предизвикателства, може да бъде подпомогнато от общо посвещаване на набор от ключови ценности, които могат да обединят от различни културни, политически, религиозни или философски произход..това ще даде основа за преобразяване на глобалното съседство основано на икономическа размяна и на подобрени комуникации в универсална морална общност, в която хората са свързани заедно с нещо повече от близост, интерес, идентичност или семейство”. (1)

Това е целта, и както при правата на човека, тя е идеална – не икономическа или политическа. Търсене на ценности, които ще обединят хората. Както не социалистическата идея или комунизмът, а правата на човека са тези, които обединяваха и обединяват хората в този огромен и изпълнен с проблеми свят. От тази гледна точка наред с икономическите промени, промените в съзнанието, промените във възприемането на света са ключови. Затова и централна в този процес на изграждане на нов свят е ролята на образованието и от огромно значение е широкото приемане и утвърждаване „на глобален граждански морал, който да направлява действията в глобалното съседство”. (2) Какви са основанията за подобно виждане? Светът е пълен със страдания, във всеки момент милиони хора страдат, живеят без надежда, умират, а това може да бъде избегнато. Постигнато е и укрепено нормативно съгласие, че една от целите на развитието е тяхното премахване. Светът е взаимозависим - не може да се изолираме, трябва да живеем заедно. Изискват го рисковете, които заплашват живота ни, изисква го решаването на общите проблеми, изискват го възникващите противоречия, спорове и конфликти. Светът е на крачка от оцеляването и за пръв път тази прогноза е все по-реална. Не остава време за изчакване, а са необходими незабавни действия.

Очевидно е, че старите модели на държавна намеса са недостатъчни. – Проблемите прерастват възможностите за справяне и на най-могъщата

държава или групи от държави. Затова ключът за решаването е в глобалното или повсеместно сътрудничество. Съществува нормативна основа това да се случи, съществува или поне се декларира политическа воля, има и технологични възможности това да стане. Светът е динамично и често непредвидимо развиващ се. Няма гаранция че утре една или друга група хора или общество няма да се окаже в отбора на онеправданите и на страдащите.

Глобалната справедливост изисква и утвърждаването на глобална етика – за това какво е добро и какво лошо, постигането на общи съгласия в тази област „ Нашето ново взаимозависимо глобално общество с неговите забележителни възможности да свързва хората по цял свят, ни дава материална основа за нова етика...ако революцията в комуникациите създава глобална публика, ние трябва да оправдаем нашето поведение към целия свят.” (3)

Какви ценности се предлагат - кое е новото и различното в тях и може ли да се да се обединим около тези ценности. На първо място новата идея е, че тези глобални или отнасящи се за всички ценности са сходни на ценностите, необходими при едно близко съжителство, за добро съседство. Във взаимозависим свят хората трябва да се отнасят към другите, както искат да се отнасят към тях. „**Уважение към живота** – уважението към живота и неговата естествена последица ненасилието са жизнени за добруването на всяко съседство, а днес и за добруването на целия свят. **Свобода** –тя е, която дава на хората възможност да избират пътищата на своя живот и да бъдат това, което могат да бъдат. Заплахата за свободата във всяка част на глобалното съседство трябва да бъде разглеждана като заплаха за цялото съседство. **Справедливост** - въпреки че хората са родени в много неравни икономически и социални условия, съществуването на големи различия в техните условия или жизнени шансове е обида за човешкото чувство за справедливост. Когато хората живеят в по-малко интегриран свят, несправедливостите имат местно или национално значение. Това, което е било приемано за нормално, днес е заплаха за глобалния свят. Принципът на

справедливост между поколенията подчертава стратегията на устойчивото развитие, която цели осигуряването икономическият прогрес да не се осъществява чрез изчерпването на натуралните ресурси, които поддържат живота на планетата. **Взаимно уважение** – то дава основа за създаване на плуралистично общество, което прави глобалното съседство не само стабилно, но и общество чиито ценности са обогатявани от разнообразието.

Грижа – една типично семейна ценност или ценност на малката общност днес е глобална- качеството на живота в обществото зависи до голяма степен дали неговите членове са завладени от духа на грижата за своите съседи, все едно дали произхождащ от африканските традиции, мюсюлманското задължение за гостоприемност или от практиките на други култури.

Интегритет – интегритетът е основата на доверието, което е необходимо в отношението между хората и организациите. Жизнен за подреденото функциониране на всяка организация или общество, интегритетът е от върховно значение за системите на управление на всички равнища – качеството да бъдеш честен и да имаш строги морални принципи – вътрешна последователност и цялостност.” (4)

Ако погледнем Декларацията за хилядолетието на Генералната Асамблея на ООН от септември 2000г. ще отбележим същите ценности,

„ Ние смятаме дадени фундаментални ценности да са в основата на международните отношения в 21 век.

- Свобода. Мъжете и жените имат правото да живеят живота си и да възпитават децата си в достойнство, свободни от глад и от страха насилие, потисничество или несправедливост. Демократичното и участническо управление , основано на волята на народа, най-добре осигурява тези неща.
- Равенство. На никой индивид или нация не трябва да бъде отказвана възможността да се облагодетелства от развитието. Равните права и възможности на мъжете и жените трябва да бъдат осигурени.
- Солидарност. Глобалните предизвикателства трябва да бъдат управлявани така, че да разпределят честно цената и тежестта им в съгласие с основните принципи на социалната справедливост. Тези, които страдат или , които се облагодетелстват най-малко, заслужават помощ от тези, които печелят най-много.

- Толерантност. Човешките същества трябва да се уважават при цялото разнообразие на вярвания, култури, езици. Различията в и между обществата не трябва да бъдат потискани или да се изпитва страх от тях, а да бъдат ценени като ценни активи на човечеството. Трябва да бъде развивана култура на мир и диалог между всички цивилизации.
- Уважение към природата. Трябва да бъде проявено благоразумие към всички животински видове и природни ресурси в съгласие с правилата на устойчивото развитие. Сегашните неустойчиви модели на производство и потребление трябва да бъдат променени в интереса на нашето бъдещо добруване и това на тези, които ще дойдат след нас.
- Споделена отговорност. Отговорност за управление на световното икономическо и социално развитие, както и на заплахите за международния мир и сигурност, трябва да бъде споделена от нациите на света и трябва да бъде упражнявана многостранно. Като най-универсална и най-представителна организация в света ООН трябва да изпълнява централна роля.” (5)

Глобалното добросъседство изисква развитието на глобална етика, която се прилага по равно към всички, включени в световните дела. Глобалната етика има „три различни измерения. Разширяване по отношение на пространството- идеята за глобална справедливост; разширяване във времето – идеята за включването на бъдещите поколения, идеята за устойчивостта; разширяване по отношение на фактите – оценка на влиянието на всички стратегии, частни и политически, местни и глобални, и включването във всички етически контексти на възможността от риск.” (6) . “Тази глобална етика ще спомогне за хуманизирането на безличните действия на бюрокрациите и на пазарите и ще ограничи съревнователните, служещите на индивидите и на групите инстинкти. Казано другояче тя ще помогне осигуряването на международното общество да се напои с граждански дух” (7). Една от гаранциите за установяване на тези ценности и отношения е развитието на световното гражданско общество в резултат на ръста и взаимодействието на националните граждански общества.

Преосмислянето на мястото на човек в природата и на преосмисляне на отношението ни към природата е една от предпоставките за глобална етика. Социалната справедливост е търсена именно в тези граници – в един свят, където ресурсите се оказват крайни и невъзобновяеми и следователно

задоволяването на постоянно растящите и културно стимулирани потребности се оказва под въпрос.

Документ с ясно изразена екологична основа и насочен към устойчиво развитие и постигане на социална справедливост е Хартата на Земята. Както твърдят някои автори . „, от нашата(човешка – б.а.) противоречива позиция следва, че ние преживяваме, както натиска на природата или желанието да живеем според природата , и натиска на културата и желанието да се издигнем над суровите реалност на природата. Като намираме устойчиви начини на живот, ние трябва да балансираме между тези две привличания, да упражняваме грижа към останалата природа като се освобождаваме от недоимъка, болестите и рисковата и като създаваме условия за продължаваща ко-еволюция на природата и обществото.” (8) Оттук преобладаващата етика е антропоморфична, но все повече се налага и другата етика – екоцентрична. Разработената през 1992 Харта на Земята е опит да се преодолеят крайностите на двата вида етика, да се потърси решение, което да отчита необходимостта от запазване на връзката с природата и същевременно поставянето на човек в центъра. „Етиката, подкрепяща Хартата на Земята (уважение към природата; универсални права на човека; икономическа справедливост и култура на мира) са съвместими със слаб антропоцентризъм, който поддържа добруването на човешката и на не-човешката природа ш твърдят, че устойчивото развитие има пет измерения:

1. Екологично – трябва да поддържа екологичния капитал и екологичните ресурси и услуги, от които зависи всеки живот,
 1. Икономично – трябва да поддържа производствения или икономически капитал, който създава стоки и услуги, за да посрещне нуждите на хората.
 2. Социално – трябва да поддържа социален и организационен капитал или човешката способност за взаимопомощ;
 3. Културно – трябва да поддържа културния капитал, културното разнообразие, включително местното знание на хората как да се живее устойчиво;
 4. Лично – трябва да поддържа човешкото физическо и духовно здраве.”
- (9)

Бележки:

1. Our Global Neighborhood, The Report of Commission on Global Governance, Oxford University Press, 1995.

2. Our Global Neighborhood, The Report of Commission on Global Governance, Oxford University Press, 1995.

3. Anette Scheunpflug,, Identity and Ethics in Global Education, in Becoming a Global Citizen, Finnish Board of National Education, 2012. p. 36

4. Our Global Neighborhood, The Report of Commission on Global Governance, Oxford University Press, 1995.

5. General Assembly 18 September 2000 Fifty-fifth session

United Nations Millennium Declaration

6. Jon Mandle, Globalna Sprawiedliwosc, Wydawnictwo Sic, Warszawa, 2009. s.240

7. Jon Mandle, Globalna Sprawiedliwosc, Wydawnictwo Sic, Warszawa, 2009. s.241

8. John Huckle, Educating for Sustainable Development. A Briefing paper for Training and development Agency, October 2006.

4. Глобализация и демокрация

Демократичното общество е средата за реализиране на модерната идея за справедливостта. Преди всичко това е идеята за политическа справедливост, а не справедливост с произволен характер. На второ място тя се основава на идеята за равенството в политически смисъл, за равните права, която се разширява в политическата, социалната , културната области. На трето място справедливостта е свързана с идеята за осигуряване на равни шансове. Така разбираната справедливост предполага установяването на договорни отношения между членовете на отделните общности, както и между членовете на глобалната общност. Затова в глобален план идеята за глобална справедливост ще може да се осъществи при цялостна демократизация на света. Демократичното общество се основава на идеята за мирно договаряне на спорните проблеми и за предоговарянето им, което дава възможност за реализиране на динамична концепция за справедливостта. Не на последно място демокрацията дава възможността за политическо

изразяване на интересите гражданите и на групи и общности и за тяхното мирно съгласуване. В този процес се включват не само политическите организации, но и организациите на гражданското общество – т.е. интересите имат възможно най-голяма представителност. Демокрацията по този начин дава обществена гаранция за масово признаване на принципите на справедливост, а не на тяхното налагане, както е при другите обществени устройства. И не на последно място демокрацията е предпоставка и основа на добро управление - отговорно, сменяемо, зависещо от интересите на хората. Това е гаранция, че въпросите за конкретни действия се разглеждат в контекста на справедливо намиране на решение – обсъждано, открито, в интерес на членовете, почиващо на обективни, съгласувани критерии.

В този план е и ролята на образованието за утвърждаването на тези глобални ценности, за да се подготвят младите хора, които като членове на организации ще ги прилагат в международните отношения и политики. Образованието иска да утвърждава ценности, които не са общоприети. Ключова е и ролята на гражданското общество, особено днес, когато някой повечето от традиционните сили за промяна в капиталистическото общество нямат това влияние, мащаб и сила за въздействие, както в миналото. Ключов е приносът на гражданското общество за възникващата световна общност. Правата на човека и нормите за защита на околната среда не само установяват стандарти за подходящо поведение в световен план, но и конституират държавите и корпорациите в световната система като членове на международната общност.

„Ако днес искаш да бъдеш глобално приет играч, трябва да се подпишеш поне под някои права на човека и екологични стандарти и по-добре да отчиташ своите усилия за прилагането на тези норми чрез промени в правилата на управление и на производство.” (1)

Глобализация, демократизация и култура

Както стана дума хомогенизацията и стандартизацията са най-честите описания на глобализацията в културната област :

„Ранните формулировки на глобализационната теория през 80-те години приемат често или, че процесът е еквивалентен на неизбежно налагане на културна стандартизация или че тази форма на глобална стандартизация фактически включва процеси, които са чиста американизация.” (2). Оттук е близо до идеята за културен империализъм, разпространяващ се от центъра към перифериите. Други теории наблягат на способността на периферията, на групите от периферията да се съпротивляват на такава доминация и да запазват локалната култура. ” Днес моделът на потоците или на мрежите разглежда глобализацията като процес, при който културните стоки се движат през глобалното по увеличаващо се сложни и взаимосвързани траектории и тяхното значение се произвежда чрез процес на хибридизация и конвергенция.” (3)

Темата за хомогенизация и стандартизация, за национална, локална и глобална култури е и една от централните при изследването на глобализацията и е особено важна в образованието. В училище сега съществува възможност за отхвърляне в процеса на глобално образование, на тесните, идеологически формулировки, на едностранните зависимости, на идеите за неизбежните подчинявания и за необратимостта на глобалните процеси.

Самата роля на западния модел като доминиращ и която предполага културния империализъм, подлежи на преоценка след случващото се в първото десетилетие на 21 век – отстъпването на Европа, относителното намаляване мощта на САЩ и съответното развитие на азиатските държави дават достатъчно основания да не затваряме глобализацията в идеологически рамки, а да я виждаме като действително световно взаимодействие и на взаимно обогатяване на култури, като далеч не едностранен процес. Както остроумно в това отношение отбелязва Филип Стивънз: „глобализацията е нещо, което богатите страни причиняват на останалия свят – разбира се за общо добро. Днес тя започва да се възприема като нещо, което някой друг прави на тях.” (4)

Глобализация и мрежово общество – неравно развитие на света

Глобализацията поражда промени, но в същото време светът се съпротивлява, а съществуващите институции често се обръщат против този процес. Доколкото основната част от света е капиталистическа, един от парадоксите е, че като отчитат историческите развития страните от Третия свят се съпротивляват срещу глобализацията на всички равнища, защото смятат, че тя ще ги доведе до нови форми на зависимост.

Вътре в капиталистическия свят силите за промяна се превръщат често и в най-яръсти критици на глобализацията и именно заради нейния капиталистически характер. Капиталистическият глобален свят (какъвто Маркс не предвижда в своята теория) задава ограниченията и противоречията на глобализацията, но в същото време често не се поставя въпросът за антикапиталистическа алтернатива.

Глобализацията е не само идентифициране на връзките в транспланетарен план, но и тяхното осъществяване в мрежа . „ Мрежови подход, фокусиран върху взаимните връзки и обмени между места или възли в различни части на земното кълбо. Тези възли на власт и на безвластие, могат да бъдат разположени както в центъра, така и в периферията.” (5)

Идеята за мрежовото общество (теория, развита най-пълно от Мануел Кастел) е логично последствие от определението за глобализация като интензифициране и транспланетарност на връзките в съвременния свят. Именно мрежовият характер на отношенията в света е качествено нов момент и това е резултатът от глобализацията. От една страна, мрежовият подход подсказва как „културата, икономиката и политиката, както и други области, са преобразувани в рамките на схеми на зависимост.” (6). От друга страна, невероятният ръст на комуникационните мрежи през последните десетилетия дава материалната основа, върху която много големи мрежи могат да процъфтяват за първи път. Теорията на мрежовото общество дава идея за неравномерния характер на развитие на съвременния свят. То предполага центрове и периферии, области на бързо развитие, на съсредоточаване на власт и на влияние, възникващи в далеч по-динамичен порядък отколкото в миналото и огромни области на така наречената периферия, в които живее все по-голям брой маргинализирано население. В

този смисъл мрежовото общество е добра метафора на глобалния капитализъм.

Глобализацията или процесът на уплътняване, интензифициране, глобализиране на отношенията между хората и организациите съвсем естествено има голяма разграждаща сила, доколкото това означава преобразуване на отношенията на всички равнища – като започнем от връзките, които насищат личното пространство на отделната личност, и стигнем до връзките и отношенията между отделните общности и държави. На практика това означава реструктуриране на подредбата на социалното пространство навсякъде.

„Глобализацията едновременно руши и изгражда. Ако искаме да бъдем точни, тя реструктурира личното пространство и оттук следват заплахите за идентичността, свързани тясно с традициите, стереотипите в мисленето и в поведението, при веригите на принадлежност към локалното и националното.” (7)

От гледна точка на социализацията и на образованието проблемът е огромен. Изчезва увереността в модела личност, който трябва да бъде постигнат с известните му измерения – на нагласи, на поведение, на възприемане, на общуване. Дори в рамките на дузината години, през които индивидът преминава през формалното образование, промените са огромни и непредвидими. Младият човек успоредно с училище принадлежи към най-различни мрежи, които му оказват различни влияния, спрямо които училището като институция често е безсилно или безпомощно. Същото се отнася, както ще видим по-нататък, и за институции като общността (подлежаща най-вече на културната глобализация), на държавата и нацията в един свят, където наднационалните, трансгранични и транспланетарни и връзки и отношения придобиват все по-голямо влияние.

Именно трансформиращият характер на глобализацията е този, който поражда съпротиви и страхове, този, срещу който се реагира, въпреки, че това често е тактика на отчаянието, която е по-скоро емоционална отколкото рационална и с ограничени шансове за успех.

Преобразуваният характер на глобализацията в един свят, където отслабват политическите и национални механизми за поставяне на индивида в зависимост, прави възможно възраждането на религиите, на различните движения на съзнанието, дори и в известен смисъл на повторното развитие на гражданското общество. Пред неумолимата логика, рационалност и безлична сила на глобализацията въстава духът – на личността, на общността, на нацията.

Глобализацията означава качествено нова мобилност като същевременно парадоксът е, че глобализацията не винаги се приравнява към физическо движение и прекриване на граници. Образованието става все по-необходимо за успешно осъществяване и развитие, свързани с необходимостта от мобилност в глобализиращия се свят, в сложните конфигурации на отношения и променяща се среда. Вярно е и обратното - липсата на образователен ценз очертава границите на много от възникващите мрежи, както и районите, оставащи в периферията на глобализиращия свят.

Глобализацията поражда и още един парадокс - в един глобален свят, където населението нараства неудържимо и където човек освен пленник на националните рамки, стереотипи и митове, става зависим от по-обща проблеми и рискове, изглежда, че ролята му като личност в този свят на връзки и безбройни отношения намалява.

Свързаната с тези процеси загуба на твърда идентичност предполага, че глобализацията благоприятства появата на аморфни маси от хора, идентифициращи се с глобални културни стилове, все по-изолирани от променящите се общности и държави, хора, които лесно могат да бъдат моделирани и индоктринирани.

Същевременно глобализацията поражда процес на индивидуализация. В общество с увеличаващи се рискове, в ситуация, когато индивидът е изправен пред големия мрежов все по-неразбираем и опасен свят, се засилва необходимостта от действия, за защита и за развитие на собствената личност, за използване на различните видове права и свободи, за реализация на собствения потенциал и интереси. Тази реализация обаче изисква

солидарност, подкрепа, установяване на нови връзки, каквито глобализацията е в състояние да предложи чрез особеностите на установяващите се мрежи. За Улрих Бек “ централно заключение на рефлексивната модерност и на рисковото общество е реконституирането на индивида като най-важен мениджър на риска, замествайки важността на семейната група и на социалната класа, които преди това абсорбират широкоразпространените рискове.” (8)

Затова и условие за развитие на този тип глобализация е утвърждаването на културата на правата на човека, на развитие на човешката личност (от домашното възпитание, през училището и до свободната реализация в един все по-сложен и рисков свят).

Глобализацията отваря пространства за индивида или общността, но пространства, изпълнени с превратностите и предизвикателствата на живота в мрежа. Тя свързва хората по най-различни и често невъобразими начини, а често разрушава считаните като че ли за вечни естествени начини на близост с околните; тя изолира човек и го поставя пред нелеки избори и същевременно му носи удоволствията на споделяната универсална култура, моди и начини на поведение.

Самото осъществяване на глобализацията също е противоречиво:

„ днес границите, национализмът и протекционизмът, локалността и етничността, изглежда определят епоха на радикална деглобализация: дезинтеграция и предаване на глобализма.” (9)

Преди атентатите на 11 септември настроението на повечето социологии към възникващия свят е оптимистично. „По-скорошните писания започват да наблягат на милитаризма, войната, тероризма, робството, наркотиците, престъпленията като също важни измерения на глобалния процес.” (10)

С други думи днес глобализацията се разглежда далеч по-балансирано, с нормалната доза конюнктурност, но това е подход, който дава възможност за многостранно отношение към процеса.

Глобализацията – интензифицирането и универсализирането на връзките - е невъзможна без новата комуникационна среда, без новите технологии.

След пространството, създавано от печатаното слово, което революционизира света през 16 век, днес сме свидетели на нова революция. Създаването на пространство за общуване, за осъществяване на връзки, за развитие на проекти и дейности все повече наподобява съществуващата реалност. Характерните параметри на този свят са неограничената възможност за връзки, за достъп до хора, идеи, информация, увеличаващата се възможност за реализация в това пространство, за развитие на собствената личност.

След всички колективни форми на съществуване, които човек създава, за да развива себе си и да овладява света, днес за пръв път той създава реалност, която му позволява да бъде физически сам, да се развива самостоятелно, да черпи развитието си от информация, идваща по електронен път. Самото еволюиране на предаваната информация подсказва нейната възможност все повече да наподобява или дори да надхвърли често информацията, която носи реалният свят. За пръв път човек се озовава между два конкуриращи се свята и това е новият проблем за образованието. Опитът да се овладее виртуалният свят за целите на образованието е с малки шансове за успех, а възможностите на младия човек да се потопи в мрежата са неограничени. Нещо повече, и в света на възрастните често е трудно да се отличи виртуалното пространство от истинското.

Медиаторската сила на средствата за масова информация изкривява или понякога дори забранява достъпа на човек до реалността. Парадоксално, в момент, когато човек е с възможностите на науките да изследва света, той бива откъснат от него.

Самият факт на банкрутиралите понастоящем държави и хора е не само признание за несъобразяване с действителността, но свидетелство за живот в измислен свят, крепящ се по-скоро на виртуални, а не реални основания.

Бързината на създаване на глобални мрежи поражда в сравнение с предишните бавни понякога десетилетни опити за изграждане на човешки връзки, а сме само в началото на този процес. Животът в мрежа поставя под

въпрос ролята на учителя, ролята на систематизираното образование. Как се гради идентичност, когато човек пребивава паралелно в различни светове – действителния и виртуалния - и често не може да прави разлика между тях? Дори когато и преживява или участва в реални дейности, протичащи в други области (спорт, музика, мода), той потребява така лустросани продукти на реалния свят (футболни отбори, олимпийски игри), че е трудно да се каже дали те са плод на реални или на чисто изкуствени развития.

Действително „интернет позволява колективната идентичност и колективното действие да се проявяват отвъд големи географски разстояния.” (11), но както се вижда тази способност размива границите на реалността.

„Хипертекстът известява идването на глобалния гражданин, който е свързан с другите граждани чрез публичните пространства на мрежите.” (12) Но голяма част от тези глобални граждани са рожби на медийни продукти, на идеологически концепции, на „зарибяване” или моделиране чрез средствата за масова информация и мрежата.

Парадокс е, че реалните проблеми и бедствия често получават виртуален отговор и традиционното реално участие на човек в събитията започва да отпада (човек проявява солидарност като изпраща смс-и или послания по мрежата). Светът на посредниците и на каналите за участието на гражданина става прекалено голям и неясен.

Другата характеристика на тази виртуална реалност и на контактите в нея е, че „новите интернет общности представляват твърде различен вид публика от тази в миналото, защото до голяма степен те са пост-национални и краткотрайни.” (13) Тази краткотрайност и незакотвеност в реалното пространство обърква човек. На времето виртуозните баскетболисти и шоумени от Харлем Глоб Тротърс завладяват света, но представляват ясно определен и глобален търговски и медиен продукт, който се продава и за никой няма съмнение, че това е изкуствен продукт. Днес големите футболни отбори също обикалят света, съставени са от играчи - медийни звезди и продукти - и все по-често се заличава границата между реалност и продукт, реално и изкуствено изпълнение.

Така бъдещето на глобалната виртуалност и на интернаутите в нея не е много ясно – между възможността за солидарност, за експресни акции, за увеличено общуване, за саморазвитие и реализация и между поглъщането, подчиняването на ръководения от правилата на печалбата и на получаването на удоволствия виртуален свят.

Бележки:

1. вж. Globalization Antiglobalization p.8.)
2. Bryan S.Turner, Theories of Globalization, in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.5.
3. Globalization Studies, Routledge, 2011, p.66.
4. Jan Nederveen Pietersee, History and hegemony, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.102.
5. Smitha Radhakrishnan, Limiting theory in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.27
6. Patrik Aspers and Sebastien Kohl, Economic Theories of Globalization in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.59.
7. Smitha Radhakrishnan, Limiting theory in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.30.
8. Smitha Radhakrishnan, Limiting theory in Globalization Studies, Routledge, 2011, p.30.
9. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. p.2
10. Lior Gelernter & Motti Regev, Internet and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.62.
11. Bryan Turner, Globalization and its possible futures, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.660.

5. Социална справедливост – национални и глобални измерения

Какви позиции ще заемем в един свят, изпълнен с контрасти и неравенства, със страдания, с огромни рискове, свят на взаимозависими държави и хора, свят, достигащ много от границите на ползване на ресурсите?

Отговорът според Роулз е в намирането на принцип, който да ни гарантира, че където и да се появим или каквато и позиция да имаме в този

свят, ще живеем в условия, които няма да нарушават човешкото ни достойнство, а основните ни потребности няма да са изложени на риск. Този принцип е в основата на свят, в който ще имаме шансове за развитие на своя потенциал и за неговото реализиране в условията на честно съревнование с другите, ако се стремим да заемем дадена позиция.

Това е идеята за справедливостта, според Роулз. Той я нарича теория на политическата справедливост, защото той не извежда справедливостта от принципите на религия или идеология.

Най-силна е връзката на справедливостта с правата на човека. Социалната справедливост може да бъде определена като „начин, по който правата на човека се изразяват във всекидневието на хората”

Идеята за правата на човека означава приемането на принципа на глобална справедливост – всички сме с равни права като индивиди и имаме право на равни шансове за реализиране на нашите възможности.

Когато правата са нарушени, справедливото решение е усилия и действия за тяхното реализиране. Концепцията за правата на човека изисква прилагането на принципа за универсална справедливост спрямо отделната личност и предпоставя правен ред, провеждане на политики и практически действия на всички равнища в съвременния свят за осъществяването ѝ.

Правата на човек са взаимосвързани, неделими и универсални. Осъществяването на глобална справедливост ще означава удовлетворяването на правата на всички именно в тяхната цялост.

Очевидна е и връзката на правата на човека с потребностите. „Влиянието върху неотложните потребности на хората - ако те не са посрещнати животът ще им бъде в опасност. В този контекст ще претърпят сериозни вреди. Ако вторичните потребности не са удовлетворени, те няма да могат да участват напълно в техните общности и техният потенциал за включване в публичния и частния живот ще остане нереализиран. Техните избори ще бъдат ограничени или изчерпани. В този контекст хората подлагат на риск своите

жизнени шансове. Ако потребностите, свързани със стила на живот, са неудовлетворени тяхната способност да развият живот си и да изразят себе си чрез различни медии ще бъдат намалени. В този контекст неудовлетворените потребности ще водят до тревожност и фрустрация.” (1)

Тази различна тежест на потребностите, а и на произтичащите от тях права означава, че безусловно се приема удовлетворяването на ключовите потребности, когато животът е в опасност.

На второ място се набляга на приоритетността на удовлетворяване на потребностите на уязвимите и сред тях - на децата. Удовлетворяването на потребностите на децата се приема за универсално и то е основна причина за глобално разпространение и утвърждаване на идеята за правата на човека.

Другата голяма промяна в условията на човешкото съществуване през последните десетилетия е в утвърждаване идеята за реализиране правата на жените, най-масовото утвърждаване на принципа на глобална справедливост.

Основният принцип на социална справедливост е „справедливо разпределение на ресурси, които да осигурят че всички имат пълни шансове за личностно и социално развитие”, както и правото и възможността на всички да се възползват по равно от ресурсите, дадени от обществото и от природата. Основният проблем на общество, където е осъществен принципът на справедливостта е не самото разпределение на ресурси, а осигуряването на равни шансове и възможности на членовете на това общество.

Глобализацията е уникален процес на интензифициране и на транспланетарност на връзките между хората. Този процес променя света и цялостната природа на отношенията между хората и между институциите. Както видяхме в предишната част, посветена на идеята за социалното развитие, каквито и нови модели на развитие да се предлагат при всички тях се стига до едно и също заключение – необходимо е ново регулиране отношенията между хората, между групите хора, между народите, държавите, а сегашната ситуация се окачествява почти от всички като нечестна, потискаща, унищожаваша човешки съдби, пораждаща страдания.

Социална справедливост

В нашия свят постоянно се говори за социална справедливост, а колкото и да и е странно постигането на социална справедливост не е било винаги ключова обществена цел, а в много общества социалната справедливост не е част от дневния ред. По принцип социалната справедливост се отнася към равната справедливост или това е концепция, която изисква хората да имат еднакви права и възможности.

Другата голяма идея, свързана със социалната справедливост, е идеята за солидарността. „Под солидарност аз разбирам не само емпатичното признаване на бедствията на другите, но и желание да се стои заедно с другите при намирането на решения на неотложните общи проблеми.” (2)

В социален план социалната справедливост се отнася до създаването на общество или институции, които се основават на принципите на равенство и солидарност, което цени правата на човека и признава достойнството на всяка личност. В такъв аспект ние оценяваме доколко дадено общество отговаря на идеята за социалната справедливост, доколко то е изградило механизми и институции за реализиране правата на човека и поддържа идеята на солидарността.

„Социалната справедливост означава реализирането на правата на човека като институционален ред в размер, който е разумно възможен.” (3). С други думи разумността или рационалността означава, „че участниците в разговор могат да бъдат убедени от по-добрия аргумент и че отношенията на власт и социални йерархии остават на заден план.” (4) Проблемът, както ще видим е, че постепенното разпростиране на западните стандарти за рационалност в глобален план, както и на демократичните принципи и практики, не е неизбежен процес и това поставя под съмнение възможността да бъде реализирана глобална справедливост.

Не случайно съвременната концепция за социалната справедливост се ражда в средата на католическата църква, чието учение съдържа идеята за равенството и за равните възможности да постигнем божие царство.

Концепцията се появява през 19 век, когато започват системните критики на капиталистическата система, и продължава да се развива с изостряне противоречията и неравенствата ѝ. Тя присъства и в марксистките концепции, както и в повечето учения за социална промяна. Идеята за социална справедливост е отразена в рамките на социалдемократичния модел, където равенството на шансовете и на политическите права са зададени първоначално.

След Втората световна война, когато са поставени под съмнение основите на човешкото съществуване и се прокламират принципите на правата на човека, идеята за социална справедливост намира в тях своето въплъщение. Равните шансове се разпростират не само, както в началната фаза на демократичното общество върху политическите права, но и върху социалното и културно развитие на човека. В международното право се създават норми, осигуряващи социална справедливост. Задължение на обществото (националната държава) е в съответствие с неговите реални възможности да осигури тези равни шансове в икономическата, социалната и културната области за всеки от своите членове.

След Втората световна война наблюдаваме реализирането на тази идея в няколко направления.

Първото е търсенето на равни шансове от страна на най-различни групи (на първо място - жените и децата, но и на най-различни малцинства – етнически, религиозни, културни и т.н.). На второ място, може да се отбележи опитът да се реализира принципът на социална справедливост по отношение на ползването на общи блага. В началото на петдесетте години такова благо е мирът, а в края на двадесети век се добавят не само общи ресурси, (въздух, вода), но и се поставя въпросът за общи културни блага. На трето място, парадоксално принципът на социална справедливост укрепва в международен план поради съвместното съществуване на два социални строя. Реализирането на социално справедливо общество става част от идеологическата борба. Държавата на благоденствието е отговор на социалистическата риторика за социалната справедливост.

Друг нов момент е, че след разпада на колониалната система социалната справедливост става основен довод в борбата за преодоляване на неравното разпределение на ресурси най-вече в глобален план.

В края на миналия век след падането на комунизма социалната справедливост се изразява в идеята за реформиране на световното капиталистическо общество с оглед на равенство на шансовете и утвърждаване на равните права.

Развитието на идеята за социална справедливост е в много често противоположни посоки. Като се започне от фундаменталистки движения, обявяващи се за редуccionистичен вид справедливост (основан на тяхното разбиране за света) и се стигне до идеите на пост-модернистите за социална справедливост по отношение благото на знанието, на свободния избор, на личностното развитие, т.е. до опити да се откъсне социалната справедливост от тесните материални условия.

Целите на хилядолетието за развитие са характерен пример за противоречивото осъществяване на идеята социалната справедливост в наше време. Без да се стига до радикални решения и мерки за реализирането на социалната справедливост, Целите са опит да се смекчат крайните неравенства в шансовете и в условията на човешкото съществуване, като реализирането на социалната справедливост в глобален план остава далечна цел.

Въпреки Целите на хилядолетието за развитие, въпреки масовостта и акциите на световното гражданско общество и дейността на стотици международни агенции, в глобален план социалната справедливост е по-скоро идеал с неясни очертания, който обединява разнородни социални движения, но и среща ред съпротиви на концептуално равнище – от защитниците на либерализма, от тези на националната държава, дори и от социалистите, които я обявяват за опортюнистичен принцип.

Социалната справедливост по принцип днес е светска концепция за разлика от нейното начало, когато има религиозен характер. Социалната справедливост е една от целите на реформаторските движения в Европа и е свързана от една страна с опита за изграждане на демократичен социализъм. В този социален модел са обвързани социалната държава, демокрацията, правата на човека и социалната отговорност. В този смисъл социалната справедливост е част от идеологии, които опитват да променят обществото, както и динамична концепция, влияеща върху социалната практика. Все още преимуществено (извън Европейския съюз) развитието на идеята за социална справедливост е в рамките на националната държава, макар че връзката на социалната справедливост със социалната солидарност може да се проследи

още от учредяването на социалистическия интернационал. По отношение осъществяването и защитата на основни права на човека идеята за социална справедливост придобива институционална форма в рамките на регионални организации - Съвет на Европа, Организация на американските държави, Африкански съюз. Класически опит за реализиране на принципа на социалната справедливост с повече от вековна практика е Международната организация на труда, която без да е основана на революционни идеологии, постига радикални решения в глобален план в сферата на трудовите отношения. В световен план е твърде интересно да се отбележи развитието на ООН, която най-вече в институционално все повече се обвързва с изграждането на механизми и институции със справяне с глобалните проблеми от гледна точка на справедливостта .

В Европа развитието на Европейския съюз е опит идеята за социална справедливост да надхвърли националните ограничения и да стане в основата на правото на Съюза и на всички общоевропейски политики.

Важното за социалната справедливост от една страна е нейният икономически аспект (под влиянието на синдикалните организации и социалдемократията и на по-крайните комунистически движения), изразяващ се в развитието на политики за преразпределение на доходите, за създаване на равни шансове, дори в някои случаи политики за преразпределение на собствеността .

В ново време социалната справедливост се реализира по отношение на премахването на дискриминацията на различните малцинства, при осигуряването на различни форми на социална защита (което е изключително действен аспект на концепцията), а най-пълна проява тя придобива в областта на образованието, където съществува най-добрата възможност за осъществяване на идеята за равни шансове и за подкрепа на развитието на личността.

Социалната справедливост е не само концепция, но винаги и социална практика, тясно обвързана с различни реформаторски движения.

Движението за социалната справедливост е от изключително значение и за глобализацията се свят. То води до промени в една или друга област, обединява за осъществяването си големи групи от хора и изисква глобални политически действия.

Обикновено възникващите движения или политически партии се обявяват срещу социалната несправедливост – която е огледална концепция на справедливостта. Социална несправедливост е концепция отнасяща се до прокламирана несправедливост по отношение разделянето на награди и тежести и на други възникнали или утвърдени неравенства. Социалната несправедливост възниква, когато равните са третирани неравно, а неравните са третирани еднакво, както споменава още Аристотел. Процесът на глобализиране на света не само не премахва съществуващите противоречия и неравенства, а и поражда много нови. Съвременният свят е все повече място за възникване на движения против социалната несправедливост, движения за социална промяна в най-различни области. Както винаги по-трудната стъпка е позитивната – прилагането на принципите на социалната справедливост при решаването на един или друг проблем. В рамките на националната държава противопоставянето на социалната несправедливост води до социални движения, до политически борби, до осъществяване на реформи в една или друга социална област. В глобален план осъществяването на социална или глобална справедливост е в зависимост от съвместните усилия или противоборство на националните държави, като често широки граждански движения потикват техните действия. Различните идеологии (неолиберализъм, реализъм, марксизъм); разбират по различен начин осъществяването на социалната справедливост – чрез централно планиране и ръководство, по пътя на свободните пазарни механизми, чрез провеждането на политика на прилагане на сила. Левите идеологии са за създаване на справедливо общество чрез законодателство и различни програми (за преразпределение, антидискриминационни програми, програми за социална защита), за бъдат маргинализираните групи включени в разпределение на блага и в създаване на равни шансове. Представителите на десните твърдят, че социалната справедливост намалява, когато се създават програми за справянето с нея и особено когато се постановява по-високо облагане на богатите.

Друго деление е на националисти, космополити, реалисти, партикуларисти. Реалистите не признават глобални етически стандарти, а и че държавите са главните актьори в глобалния свят, които преследват собствените си интереси. Няма задължение да се помага на другите, на бедните, освен ако това не е стратегическа цел на дадената държава или група от държави.

Партикуларистите смятат че има стандарти, но в рамките на дадени групи или култури и не трябва да се прекрачват техните граници. Стандартите на дадена култура, общество са задължителни само за хората в това общество.

Националистите смятат, че взаимни задължения възникват само когато се създават от една ценна асоциация като нацията. Задълженията ни към другите – бедни страни, групи от хора са по-малко неотложни от тези към нашите сънародници. Разпределителната справедливост е проблем вътре в държавата, а не между държавите.

Космополитите поставят моралния универсализъм в основата на глобалната справедливост: притежаваме общи характеристики като членове на човешката общност – следователно, притежаваме постоянни морални нагласи (границите между нации, култури и държави не са важни). Консеквенталистите космополити смятат, че способността да се изпитва благополучие и страдание е споделена основа за морално отношение. Ако някой страда поради липса на благосъстояние, следва да му помагаме. Разстоянията и разликите нямат морално значение. Защитниците на правата на човека смятат, че тези права са формулирани като правни норми и създават позитивното задължение да помагаме тяхното гарантиране.

Днес след отхвърляне на делението на комунизъм и капитализъм парадоксално се увеличава влиянието на религиите върху формулирането на концепцията за глобална справедливост. Това идва от моралната празнина, оставаща след краха на социализма, и поставянето под въпрос моралния прогрес при капитализма (с оглед на огромните неравенства). По-особената роля на църквата, на религията като изразител на мислене в универсални категории определя характера на дебата. Принципи на християнството са святост на живота и достойнство на личността, помощ и подкрепа за бедните и подложените на риск.

Идеологията на освобождението е и призив за социална справедливост. Посланието на църквата е социална справедливост за хора с равни права пред бога и солидарни в неговото име. Днес е време тази концепция да бъде реализирана на земята. Посланието е, че това става чрез промяна на мисленето, на съзнанието, чрез активно поведение на вярващи. Универсалният характер на църквата води и до идеята за глобална справедливост

Като цяло глобалната справедливост е в основата на целево действие за намаляване на неравенствата и за по-балансирано разпределение на шансовете по цял свят. Глобалната справедливост означава напускането на

тесния фокус на общността или нацията и търсенето на изграждането на справедлив световен ред чрез многостранни действия за притъпяване на настоящите неравенства, което ще доведе до подобряване глобалното добруване и стабилност.

Разбирането за глобална справедливост съдържа идеята за глобална стабилност, за избягване на глобалните рискове за развитие на човечеството, както и на отчитане на справедливостта във времеви план – не само сега или по отношение на минали действия, но и с оглед живота след нас на земята. Глобалната справедливост е в осъществяване на пространствена и времева връзка между хората. Връзката между настоящето и бъдещето поставя идеята за устойчиво развитие като израз на справедливостта в развитието.

Както се вижда, това е глобална идея и с огромни политически последствия, която съдържа в себе си напрежения между справедливостта и човешката свобода и право на избор, човешката намеса и свободата на развитие не само на отделния човек, но и на общността, свободата и ограниченията при стремежа за удовлетворяване на нарастващите потребности, притежаване плодовете на собствения труд и мотивация за дейност, неограниченият растеж и необходимостта от ограничаването му в условията на ограничени ресурси и по-силно разпределение, свободата на човека и суверенитетът на националните държави и увеличаващата се взаимна зависимост и съпровождащата я необходимост от сътрудничество и взаимна помощ.

Глобалната справедливост поставя въпроса за съществуването и реализирането на глобални блага и за глобални интереси. В условията на крайност и на уязвимост на света, на ограниченост на ресурсите глобалната справедливост е съвсем адекватен критерий за оценяване на развитието. За пръв път неравното разпределение на богатствата се сблъсква с ограничеността на ресурсите и за невъзможността неравенствата да се минимализират по пътя на неограничаваното развитие.

Идеята за глобална справедливост е различна от идеята за социална справедливост, реализирана само в рамките на националната държава.

Нашият свят е далеч от съгласие за разбирането на глобален интерес или за правното регулиране на глобалната справедливост.

Идеята за глобална справедливост е свързана с оказването на помощ. Досега оказването на помощ е в рамките на йерархия – оказваме помощ първо на най-близките и към тях имаме задължението да го правим. След това оказваме помощ на тези от общността, а в съвременния свят и помощ в рамките на националната държава. Помагането на други извън границите на националната държава все още е приоритет на религиите и не е правно регламентирано. Дори поетите минимално задължения за отделяне на 0.7% от brutния продукт на развитите страни за държавите в нужда, все още не е изпълнено. Единствено Европейският съюз осъществява последователна политика на отделяне на помощ за страните в нужда, но този пример е изолиран в рамките на развития свят.

На глобално равнище също може да разграничаваме между глобалната справедливост като идея, като социална практика и като социално движение. Движението за глобална справедливост е широко и доста аморфно социално движение, което обхваща все повече хора, главно от развитите страни, като се обявява против последствията на корпоративната глобализация или се противопоставя на глобализацията в този ѝ вид. Парадоксалното или новото е, че то критикува корпоративния глобализъм без да поставя под съмнение основите на капиталистическото общество – икономика и демокрация. Това движение за глобална справедливост е в основата на възникването и на развитието на световно гражданско общество. Представители на гражданското общество могат да се обединяват или да преследват едновременно различни каузи – борба с бедността, помощ за Африка, решаване на военни конфликти, борба срещу ограничаването на свободите в интернет, борба против пандемии и т.н./. Гражданското общество изгражда най-различни коалиции за глобална справедливост, които често са само граждански, но понякога включват и държавни структури.

Ролята на държавите при осъществяването на принципи на глобална справедливост е също различна. Преди всичко държавите днес представляват интересна мозайка – от доминиращите САЩ, които са за демокрация до южноамериканските държави, управлявани в името на леви идеологии; от демократичните държави, обединени в Европейския съюз до развиващите се бурно азиатски държави. Реално държавите оформят дневния ред на постигане на справедливост в световен план, те определят механизмите за

това движение напред, както в случая с Целите на хилядолетието за развитие, и създават международни институции, които се стремят да реализират принципите на глобална справедливост в отделни области.

Глобалната справедливост става част от световния език за решаване на проблемите и никой не може да я пренебрегва. Ситуацията е твърде сходна с правата на човека, реализирането на които днес определя посоката на световното развитие.

Осъществяването на глобалната справедливост е динамичен процес , който се характеризира с постепенно прехвърляне стандарти от държавите или общността от държави към гражданското общество и към частния сектор и обратно. При корпорациите започва да действа Глобален договор (5), разработен от ООН, който все повече фирми спазват. Въпреки че неговото нарушаване не води до официални държавни санкции, възможно е фирмите нарушители (или отделни техни политики) да бъдат подложени на натиск от страна на международното гражданско общество, на местни политически сили и на местни граждански и синдикални организации.

Моделът на утвърждаване на справедливостта се утвърждава като се обявява, често декларативно, изповядването на дадени принципи или се стига до създаването на правни норми, които започват да се разглеждат като прецедент. Затова е изключително важно какви принципи се прилагат при формулиране на политиките на световни организации за решаване на дадени глобални проблеми, както и става ясно защо точно на това равнище трябва да бъде оказван натиск за промяна. Естествено е утвърждаването на тези принципи да среща съпротиви – от отделни или групи държави, от страна на корпорациите, но важното е, че възможността за промяна съществува.

Бележки:

1. Jon Mandle, *Globalna Sprawiedliwosc*, Wydawnictwo Sic, Warszawa, 2009. s.75
2. Jon Mandle, *Globalna Sprawiedliwosc*, Wydawnictwo Sic, Warszawa, 2009. s.131
3. UN Global Compact Brochure, New York, 2009.

6. Глобалното гражданство

Космополитите в древна Гърция твърдели, че всеки индивид по рождение има корени в два свята или две общности – в (космоса или природата) и в полиса (държавата- град).

С ерозията на държавата-град, с навлизането на чуждите империи космополитите били хора, изтръгнати от корените си и търсещи начин да живеят в един свят без предишните трайни очертания и граници. Тази перспектива дала възможност за ново възприемане на света, за глобален поглед и чувствителност (разбира се, ограничени до рамките на тогавашния гръцки политически космос).

Днес ситуацията наподобява този процес от античността – размиването на граници на държавите, възвръщане на връзката или търсене на връзката с по-широкото – с природата, като дори овладяването на космическото пространство е едно от свидетелствата за изграждане на чувство за глобална общност.

„ Космополитизъм означава ерозия на ясните граници, разделящи пазарите, държавите, цивилизациите, религиите, културите, житейските светове на обикновените хора което предполага недоброволно конфронтиране с чуждия друг по цялото земно кълбо.” (1)

Днес намаляването на ролята на държавата води гражданина към съпреживяване в рамките на местната общност и същевременно в рамките на глобалното – т.е. възниква ново глобално съзнание, определяно от влиянието на глобалните проблеми върху живота в общността, както и от развитията в рамките на света.

Друг ключов елемент на космополитизма е, „ че най-висш принцип е човешкото достойнство и добруване и задължението да се предотврати страданието, където и да се случва...така космополитните нагласи могат да бъдат усвоени чрез транснационални социални практики.” (2)

Към развитие на глобално съзнание води и рисковият характер на глобалното общество. На първо място издигането на мира във висша ценност, породено от рисковете от войната; екологичното съзнание като последица от унищожаването или деградацията на природата; културното глобално съзнание като резултат от взаимното проникване на културите; съзнанието за взаимна връзка и зависимост.

Тъй като нашият интерес е насочен към концепцията или идеята за глобално гражданство, е важно да се посочат някои значими развития, където се реализира идея за наднационално гражданство.

Назад в европейската история развитието на идеята за гражданство продължава векове, докато се ситира в рамките на националната държава. Отпадането на тесните, често наложени феодални зависимости, социални, икономически и културни бариери, води установяването на договорни отношения между гражданите в рамките на националното пространство. В основата на създаването на гражданството са национализацията на икономическите, социални и културни процеси с помощта на възникващата силна държава, на правото, на възникналото печатно слово, на създаващото се масово образование и унифициран процес на социализация, както и създаването на националните митове и написването на национална история.

Обединението в рамките на Европейския съюз поставя въпроса за придобиване и осъществяване на второ и то наднационално гражданство - европейското. Процесът на европейско обединение включва обща политика, осъществяване на свободите на движения на граждани, капитали, информация, на общи икономически проекти, опити за решаване на проблеми в рамките на цялата общност, изготвяне на общи планове за развитие. Започва процес на европейска социализация, закрепен чрез специални юридически норми, чрез институциите, чрез осъществяване на проекти, чрез засилена мобилност на гражданите. На практика възниква категорията „европейско гражданство” и всеки гражданин на страна от ЕС притежава юридически две гражданства – националното и европейско.

Това, което наблюдаваме, е възникването на юридическо гражданство, което означава приемане от страна на гражданина на права, отговорности и задължения, както и от страна на Европейската общност, но то далеч не е така развито и действено като националното гражданство. Що се отнася до другите измерения на гражданството – социални, икономически, културни – те са все още в начална фаза на развитие. В подобна фаза е и развитието на европейска чувствителност, която води към чувство за принадлежност, към изграждане на още една идентификация за европейския гражданин. Въпреки формалното премахване на държавните граници и на продължаващите повече от пет десетилетия усилия за обединение, националното гражданство остава водеща категория.

В рамките на Европейския съюз е важно развитието на регионите, където формално няма възникване на ново гражданство, но жителите на тези региони развиват обща практика, обща чувствителност и идентичност, въпреки че не винаги в тяхната основа са етническа връзка или общ език. Регионалното развитие е друга форма на преодоляване на националната държава и евентуално възникващото гражданство притежава както характеристики на националното гражданство, така и на наднационалното.

Друго значимо явление, което ни навежда до разсъждения за гражданството в съвременния свят, е мобилността. В условията на национални държави тя поражда необходимостта от реално двойно гражданство (дори не винаги то да придобива статута на двойно юридическо гражданство). Факт, че десетки, ако не и стотици милиони хора, днес са формално двойни граждани и което е по-важно за нас придобиват гражданство без да са преминали през ключовия процес на ранна социализация, функционират като членове на новите си общности без да са запознати с тяхната история, митове, ценности; преминават през ускорен процес на социализация за възрастни и усвояват нормите, свързани със социалния ред на новата им общност. Може да се предположи, че в едно далечно бъдеще идеята за глобално гражданство ще съответства в много по-голяма степен на един свят с огромна мобилност и намаляващи прегради. Ако тази идея е осъществима, означава ли това, че светът се преобразува в глобална общност, в която хората ще имат

свободата на движение и гарантирани граждански, политически, социални, икономически и културни права в нейните рамки? Светът, разделен на държави със строго охранявани граници, е далеч от подобно развитие. На сегашния етап е реално универсалните права на човека да бъдат осъществени в границите на националната държава или в някакви регионални общности (Европейски съюз). Осъществяването на правата на човека в развитите в икономическо отношение страни следва да бъде съпроводено от общи действия за осигуряването на основни права на човека в страни и в региони, където те са нарушени. Това означава реализиране на принципа на социална справедливост (или на разпределителна справедливост) в рамките на целия свят. Пример за подобно развитие е осъществяването на Целите на хилядолетието за развитие - проект за гарантиране на основни социални, икономически, граждански и културни права чрез оказване помощ, предоставяне на необходимите ресурси или осъществяване на програми. Населението, гражданите на богатите страни ще трябва да се откажат от ред права, ресурси или да дадат от това, което имат в повече на тези, които се нуждаят. Така в рамките на националните държави може да бъде реализирано глобално гражданство. Бедният жител на Субсахарска Африка става „глобален гражданин”, защото някои от неговите права се осъществяват с помощта на световната общност. Гражданите на богатите жители от богатите държави също могат да бъдат определени като „глобални граждани”, защото те съзнателно дават ресурси, умения, за да могат да реализират други хора извън техните общности правата си. Развитието на този процес в бъдеще ще води до идеята за глобално гражданство – гарантирането на юридически, социален, икономически и културен статут на жителите на планетата, развитие на чувство за принадлежност, на глобално съзнание, на глобална идентичност. Принадлежността към световната общност ще осигурява гарантирането на реализирането на дадени права – социални, икономически, културни, така както сега принадлежността към Европейския съюз означава осъществяването на тези права за гражданите на страните-членки. На практика подобен процес протича в по-ограничен обсяг и при възникване на националното гражданство при много държави, които включват силно диференцирани по различни признаци групи, практически разделени една

от друга социално или пространствено, които оказват или получават помощ.

Съществуващите граници и като израз на рестриктивните национални политики по отношение гражданството са пречка за развитието на глобално гражданство, пречка за реализиране на правата на човека. По този начин се затвърдяват неравенствата, богатите държави запазват своите позиции, присвояват неадекватна част от богатствата и запазват по-висок жизнен стандарт за своите граждани. Може да предположим, че днес „гражданството е твърдо към тези отвън и меко към тези, вътре, а границата представлява твърда линия, между тези, които са част от общността на равни граждани и тези, които остават отвън.” (3)

От друга страна големите миграционни вълни, причинени от неравенствата в света, както и от процеса на глобализация на икономиката, поставят въпроса за по-пропускливи граници, за повишени възможности за придобиване на друго гражданство. Глобализацията поставя въпроса за статута на жителя на земята в един взаимосвързан свят и националната държава като структура, която дава този статут е все по-неадекватно решение.

Оттук следва и големият спор къде в съвременното общество може да се ситира гражданството. Дебатът между либералите националисти и постнационалистите се фокусира върху предполагаемия ефект от предлаганите от тях модели върху социалната интеграция. Идеята е гражданството като мрежа от граждански, политически и социални права и като политическа практика “да помогне за произвеждането на желани състояния на идентичност и на принадлежност” (4) и да функционира като механизъм за интеграция.

Националистите смятат, че интеграция може да бъде постигната само в рамките на обща националност, докато идеята на постнационалистите, че държавата вече не може да изпълнява успешно тази функция и е необходима друга общност, която да осигурява принадлежност и идентичност. „Колективната идентичност на съвременните демократични държави трябва да бъде основана на по-абстрактни и универсални политически и юридически принципи, които се издигат над културните

различия. Демократичната връзка с държавата е условна, но не е необходима.” (5)

На практика това е критика на модела на националната държава, основана на господство на дадено мнозинство. Днешният модел на демократично гражданство се опитва да реши този проблем в рамките на националната държава като се набляга на политическата принадлежност, а не на културната. Демократичната политическа практика се явява стимул за интеграция. „В комплексните общества .. абстрактната, юридически конструирана солидарност се възпроизвежда чрез политическо участие” (6)

За да се осъществи функционирането на обществото и да се реализира гражданството, освен демократичната практика е необходима и социална справедливост. „За да остане източник на солидарност, гражданството трябва да се разглежда като ценен статус, свързан не само с гражданските и с политическите права, но и също с осъществяването на основните социални и културни права.” (7)

Социалната държава, изградена в развитите западноевропейски общества, отговаря на тези критерии. Демократичната социална практика е съчетана с реализиране на принципа на социална справедливост чрез осъществяване на социалните и културни права на гражданите. Социалната държава дава модела на проявяване на грижа и чувствителност към другите като изгражда цялостни механизми за реализиране на правата на човека. Вероятно това е и една от възможностите за развитие на бъдещия свят – основан на демократично функциониращи механизми на глобално и на местно равнище и чрез реализирането на правата на човека постигащ принципите на социална справедливост.

Либералните националисти твърдят, че държавните образувания са с изградена във времето устойчива публична култура, по- устойчиви са отколкото се предполага и не е лесно да бъдат променени. „Чувството за нация трябва да бъде разбирано в достатъчно „тънки” категории, за да се адаптират малцинствата и същевременно да бъде достатъчно „плътно”, за да създава подходящите чувства на солидарност, лоялност и доверие”. (8)

Глобалното гражданство ще е продукт на бъдещото световно общество. Днес все още, въпреки Международната харта за правата на човека и ред

други международни договори, то няма ясни юридически измерения. Поделеният на национални пространства свят изключва създаването на социален и културен статут на гражданина, а политическият му статут също е далеч от това да бъде постигнат при наличието на най-различни политически култури.

Чувството за принадлежност и идентичност остава на национално равнище и дори при космополитите, то е чувство на професионална или класова принадлежност с глобален характер.

Пътят на обединяването на света минава през създаването на обединения на държави, обединения на актьори (капиталисти, работници). Възниква глобална чувствителност към проблемите на света, към рисковете на развитието, но тя не се развива в глобална солидарност за решаване на тези проблеми. Развива се чувствителност към хората в беда и нужда, но не се развива разбиране за решаване на проблемите им на основата на глобална социална справедливост. Светът е далеч от изграждането на договорна основа за своето обединение за справяне с проблемите и със социалната несправедливост, а и ресурсната основа за справяне с проблемите (отделяне на 0,7% от брутният продукт на развитите държави за оказване на помощ) не е достатъчна.

Глобализацията на света, глобализацията на рисковете и проблемите, глобализацията на несправедливостта изискват обща политика, общи структури за решаване, общ статус на жителите на планетата, а засега отговорите са в рамките реакции на крайни ситуации, на палиативни решения, не нетрайни политически действия.

Нека накрая се спрем на някои определения на глобалното гражданство в литературата, посветена на глобалното образование.

В повечето от тях глобалното гражданство е определено като процесът на глобално учене или глобално образование.

„Глобалното гражданство е притежаване на знания, умения и разбиране на концепциите и институциите, необходими за да се стане информиран, активен, отговорен гражданин:

Развитие на умения за оценка на информация и за различни гледни точки по отношение на глобалните проблеми чрез медиите и други източници

Учене за институциите, декларацията и договорите и ролята на групите, неправителствените организации и правителствата при решаването на глобалните проблеми. Развитие на разбиране как и къде се взимат ключовите решения. Оценяване, че възгледите и загрижеността на младите хора имат значение и че са изслушвани, както и възможности за предприемане на отговорно действие, което може да повлияе и да засегне глобалните проблеми.

Оценяване на глобалния контекст на местните и на националните проблеми и решения на личностно и на обществено равнище.

Разбиране ролята на езика, мястото, религиите, в своята идентичност и в идентичността на другите.” (9)

Оксфам определя глобалното гражданство като глобално самосъзнание:

„Глобалният гражданин съзнава широкия свят и има съзнание за своята роля като гражданин в света; уважава и цени различия; желае да направи света по-справедливо и устойчиво място; носи отговорност за действията си.” (10)

По глобален е моделът, предложен от Титус Александър : Глобалното гражданство може да бъде определено с девет различни, но взаимно-зависими елементи

- членство, чувство за принадлежност и на приемане от другите като пълноценен и пълноправен член на обществото;
- чувство за лична власт – самооценка и умения да излага собственото мнение и да предприема действия;
- демократични ценности – свобода, справедливост, социална справедливост, уважение към демокрацията и културното многообразие;

- политически права и права на човека – законови норми и регулиране, които поддържат ценностите, свързани с гражданството;
- гражданска включеност и отговорност – активно гражданство, което отразява права, задължения и отговорности в противовес на пасивното гражданство;
- отчетност – наличие на системи за мониторинг на действията, когато е необходимо;
- знания и умения – всеки трябва да има знания и умения, необходими да се изпълнява пълноценна и активна роля в обществото;
- участие – възможности за включване в процеса на демократично вземане на решения на съответните равнища;
- конституция – съгласувана или неписана мрежа от правила, въз основа на които обществото функционира на локално, национално или глобално равнище.” (11)

„Активното глобално гражданство овластява хората да участват в публичните дела, усилва гражданското общество и благоприятства живата демокрация. То усилва активното включване на гражданите и ангажираността им за социална промяна в рамките на техните местни общности. То стимулира чувството за глобално гражданство и съвместна отговорност на глобалното равнище на световното общество”. (12) Основни ценности и нагласи на отговорния глобален гражданин са:” само- оценка, доверие в себе си, самоуважение и уважение на другите, социална отговорност, екологична отговорност, визионерски нагласи, проактивно и участническо членство в общността, солидарност.” (13)

Както се вижда концепциите или са екстраполация на съществуващите национални концепции за гражданство или са опит то да бъде представено като динамичен процес, на присвояване на знания, на изграждане на нагласи, на участие в управлението и в осъществяването на социални политики. По подобен начин могат да бъдат характеризирани само малцина активисти на граждански организации и членове на политическата общност. Очевидно е отсъствието на юридически или социален статут на глобалното гражданство.

Затова е и естествено по-скоро наблягането на визията на глобалния гражданин и на неговите характеристики или това, което той би следвало да усвои в процеса на учене и социализация.

Тези оформящи се елементи на глобално гражданство се проявяват в твърде различна степен за различните страни или региони по света. По един начин се развива чувството за разбиране и принадлежност, за солидарност, за оказване на помощ в страни с отворени икономики, с връзки с другите, като например западноевропейските страни, а въобще е трудно да се отбележи развитието на тези нагласи в изолирани или маргинализирани страни от Африка и от Азия, например.

Както и по времето на Адам Смит глобалното гражданство остава до голяма степен европейска идея, свързана с високоразвитите капиталистически общества, която постепенно в периода на глобализация започва ускорено да обхваща различни групи и слоеве на населението.

Днес основа на глобалното гражданство е не само капиталистическият начин на производство и глобалната експанзия на капитала, но най-вече общите проблеми, които възникват – екологични, здравни, икономически, нарастване на населението, крайност на ресурсите.

Глобалността на съзнанието и на разбирането за света не води автоматично да проактивни нагласи и до действия, до изграждане на световни мрежи.

Глобални действия могат да бъдат предизвикани от глобални опасности. Епидемиите предизвикват по-скоро координирани държавни реакции, а замърсяването не е видимо и се сблъсква с различните национални концепции за развитие.

Бележки:

1. Globalization studies, Routledge, Routledge, 2011. p. 636
2. Globalization studies, Routledge, 2011. p. 641

3. Linda Bosniak, The Citizen and the Alien. Dilemmas of Contemporary Membership, Princeton University Press, 2006, p.4
4. Dominique Leydet, Citizenship, in Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011.
5. Jurgen Habermas, The inclusion of the other. MIT Press, 1998. p.132
6. Jurgen Habermas, The Postnational Constellation. Political Essays, MIT Press, 2001.p.76
7. Jurgen Habermas, The inclusion of the other. MIT Press, 1998.p.118–119.
8. Dominique Leydet, Citizenship, in Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2011.
9. Development Education Association, 2006.
10. OXFAM, 2008.
11. Титус Александър, Образование за глобално гражданство, Център „Отворено образование“, София, 2009
12. Reflection Tool 3, in A Journey to Quality Development Education, Brussels, 2011.
13. Reflection Tool 3, in A Journey to Quality Development Education, Brussels, 2011.

7. Глобални проблеми и предизвикателства

“Светът е Олимпиада” написа японско момиче преди няколко десетилетия - едно дете и едно глобално събитие. Игрите, отразявани непрестанно, са завладяват детското въображение. Игрите, където хиляди избраници са върхът на айсберга от милиарди, наблюдаващи и съпреживяващи ги участници и жители на превърналата се в едно цяло планета.

Светът е това, което смятаме, че е. Може да определим нашия свят чрез поставянето на проблемите, които стоят пред него - Светът е олимпиада, но и замърсена и заплашваща среда за живот, светът са неравенствата и социалната несправедливост, светът е нарастващото население и още по-бързо растящите потребности, светът са намаляващите ресурси, но и мрежата

от общи закони... Измеренията на света се множат и все повече хора възприемат света чрез тях. Процесът на глобализация може да бъде определен като осъзнаването на общите измерения на нашия свят. Човечеството е наистина глобално, защото за първи път в неговата история жителите на планетата съвместно в мирно време се опитват да определят главните проблеми на света и търсят, предлагат и реализират начини за тяхното решаване.

Светът е глобален (нещо повече от съставлящите го общности), защото “днес, повече от когато и да е в историята, бъдещето на човечеството се оформя от проблеми, решението на които е извън възможностите на която и да е нация”. (1)

Самата идея за възприемане, мислене и разбиране на света като цяло и на проблемите му като глобални е нова. Тя възниква, когато първият глобален начин на производство - капиталистическият - завладява света. Първата изразена масова глобална визия е на социалистите и предлаганото от тях решение за осъществяването ѝ е Световната революция. След Втората световна война - ужасът от преживяната война, плод на глобалния капитализъм, и стремежът за постигане на световен мир довеждат до Всеобщата декларация на правата на човека – новата визия за устройството на глобалния свят.

Друг образ на нашия свят е погледът от космоса, от илюминатора на ракета, поглед, който обхваща едно вече изпълнено с хора, технологии и продукти на труда пространство. Разбира се, този поглед към планетата не дава възможност да се види глобалната мрежа от отношения, които я оплитат.

Няколко десетилетия след снимките на синьо-зелената планета от космоса, предизвикали чувството за планетарна общност, се появяват и снимки на земята нощем. Неравномерно осветените части, показват, че чак от космоса са видни неравенствата, противоречията на земния живот.

Този глобален свят поражда и визиите за своеобразно ограничаване на мотора на глобалността – развитието, за необходимостта от нулев растеж поради намаляването и изчерпването на ресурсите. Глобализирането се оказва физическо запълване на отесняващата планета. Проблемът е в

достигането на предели – на неограничавано нарастване на населението, на изчерпване на наличните ресурси, на унищожаване на средата. Затварянето на света във физическите му граници означава, че глобалните неравенства, вече няма къде другаде да бъдат пренесени, а за пандемии светът е гостоприемна дом.

Глобализирането на света го изправя пред необходимостта от отваряне – към заемане на нови пространства, към откриване на нови хоризонти перспективи, към търсене на развитието извън очертаните от проблемите граници. Крайният и същевременно неудържимо променящ се свят се превръща в дом за човешката раса – дом, в който тя търси невъзможен за постигане ред, търси сигурност, търси по-добри условия за живот (а в най-песимистичната версия – условия за оцеляване). Излизания от джунглата на междучовешките и междудържавните отношения и проблеми свят, търси своя обществен договор, който трябва да бъде адекватен за неговата глобалност. Важна част от този глобален договор е постигането на съгласие за глобалните проблеми и за глобалните решения.

„Глобален проблем е нещо, което засяга всеки жив организъм на планетата”.

„Глобален проблем е всеки проблем, който влияе върху целия свят”

„Глобален проблем е проблем, който протича по целия свят, а не само на определено място”

„Глобален проблем е всичко, което променя или вреди на Земята”.

Така има съгласие, „че глобалният проблем – засяга много хора от различни страни; че е важен пряко или непряко за повечето страни; че често е споменат като такъв от ООН и че този проблем изисква глобален регулиращ подход, нещо, което не е по силите на нито едно правителство или не може да бъде оставено на свободната игра на пазара”. (2)

Глобалните проблеми са огромни процеси, често с неясни очертания в самото начало, но развития, които променят живота на планетата, които я

правят неустойчива. Затова и справянето с тях се превръща в задача за оцеляване, но и за развитие на човечеството, често задача на границата на възможното, още повече че и проблемите, които определяме като глобални, се оказват взаимосвързани и изискват цялостни решения. Светът се обединява и става наистина глобален в търсенето и осъществяването на решения на глобалните проблеми. Същевременно невъзможността за справяне с проблемите е свидетелство за неустойчивия характер на нашата глобализация, което кара много да поставят под въпрос нашето оцеляване.

“Международната група за глобални обществени блага ги определя като понятие, което включва и глобалните и регионалните обществени блага, като блага и услуги, които адресират проблеми, които:

- са важни за международната общност и от развитите и от развиващите се страни, действащи отделно;
- обикновено не могат да бъдат адекватно поставени и решавани от индивидуалните страни или структури

и се разглеждат най-добре колективно на многостранна основа . От това определени следва, че повечето, но не всички глобални проблеми включват създаването или неспособността да се създадат – глобални публични блага.”
(3)

В глобалността и всеобхватността на проблемите и в тяхното решаване ние се конституираме като човечество, защото дефинирането на глобални проблеми означава и търсене на глобални решения, глобални обществени блага, глобално управление, глобална защита. Процесът на тяхното решаване изисква не само обединение на усилията на отделните страни, но и нови отношения, промени във функционирането на различните системи и най-вече на света като цяло. Опитът за справяне с проблемите показва ограничеността на сегашната ни система (или по-точно системи) – политическа (с основен елемент националната държава), икономическа, социална, културна. Ако досега двигателят за развитието е главно решаването проблемите в дадената общност, в националната държава, днес проблемите стават глобални – те засягат глобално хората и изискват общи отговори и усилия.

Както споменава Мануел Кастел: „критичните проблеми, обуславящи всекидневието на хората и на правителствата, са породени и оформени от взаимозависими сили, които излизат извън сферата на страните, определени

като територии под суверенитета на дадена държава. При такива условия ред процеси конституират новия пейзаж на глобалната политика. Съществува нарастваща пропаст между пространството, където проблемите са определяни (глобално) и пространството, където проблемите са управлявани (националната държава).” (4)

Отмина времето, когато в нашата част на света дневния ред на човечеството (а това е справянето с глобалните проблеми) бе едностранно формулиран от елита на СССР. Днес почти никой дори не вярва, че най-мощната държавна машина (САЩ) може да определя този дневен ред. Глобалността на проблемите и на усилията, необходими за тяхното решаване, и частно националният начин по който тези проблеми се опитват да бъдат решени в рамките на националната държава, наподобяват марксистката парадигма за противоречията на капитализма между производителни сили и производствени отношения, между база и надстройка.

Според Кастел се проявяват четири политически съществени кризи, които влияят върху институциите на национално управление, а и върху възникващите институции на глобално управление.

„ Първата е кризата на ефективността: проблемите не могат да бъдат адекватно управлявани на национално равнище – било климат, регулиране на финансовите пазари, борба с тероризма.

Криза на легитимността: политическото представителство в нацията-държава е вот на доверие в способността на националната държава да управлява интересите в глобалната мрежа на правене на политика. Това не е неин специфичен мандат, като се отчитат променливата геометрия на правенето на политика и непредсказуемостта на проблемите.

Политическото представителство се отличава с увеличаващо се разстояние между гражданите и техните представители. Тази криза на легитимност се увеличава от практиките на медийните политики на скандала като привилегирован механизъм за достъп до властта. Граденето на имидж замества дебатирането по проблемите, което частично се дължи и на факта, че главните проблеми не могат да бъдат решавани повече в националното пространство.

Криза на идентичността - тъй като хората виждат своята нация и култура увеличаващо се откъснати от политическите решения, взимани в глобалната мултинационална мрежа, а тяхното искане за автономия придобива формата на идентичност на съпротива и на политика на културна идентичност като противопоставящи се на тяхната политическа идентичност на граждани.

Криза на справедливостта: процесите на глобализация, водена от пазарните механизми, често увеличава неравенствата между страните и между социалните групи в тези страни, поради възможността да се индуцира по-бърз икономически растеж в някои области. При отсъствието на глобално регулирана среда, която да компенсира нарастващите неравенства, съществуващите държави на благоденствието са в състояние на стрес като резултат от икономическа конкуренция, а страните без държава на благоденствието имат по-големи трудности, за да компенсират структурно индуцираните неравенства, поради по-малката способност на националните институции да действат като компенсаторни механизми. (5)

Тези четири кризи са резултат, но и влияят върху неустойчивото развитие на света като цяло и не очертават добри шансове за намиране адекватни отговори на глобалните проблеми.

Всички възможни политики за справяне с глобалните проблеми са ограничени от невъзможността да се преодолее националната държава, с нейните интереси, а от друга страна активна позиция да заеме и международният капитал, който се превръща в ключова за развитието на съвременния свят сила.

Намаляващият национален суверенитет е резултат от реализирането на идеята за глобално управление на един глобален свят, и на продължаващото управление на процесите в рамките на националната държава. Реакциите на населението, упражняващи суверенитет, често са към изолационизъм, самодостатъчност, национализъм, препотвърждаване на националната идентичност, неприязън срещу наднационалните институции и политики.

Съдбата на Европейския съюз – най-напредналата в развитието си междудържавна общност - показва напреженията и противоречията в този процес. Реализирането на всяка политика на Съюза за решаване на даден, ако

не глобален, то регионален проблем, е бавен процес на преодоляване на национални съпротиви, на трудно, понякога половинчато или компромисно институционализиране и нормативно регулиране, на борба между национални интереси. След като това е труден процес при страни на сходна степен на социално и икономическо развитие и с общи регионални интереси, то трудностите пред световно обединение на държавите за решаване на проблемите изглеждат поне засега непреодолими.

Възприемането на проблемите като глобални конституира света по нов, различен начин. Аналогията може да бъде направена с конституирането на националната държава, когато се обединяват различните регионални и местни визии и интереси. При националната държава конституиращ елемент са външните заплахи, общите икономически интереси и развитието на национална идентичност, развитието на обща култура и език. В световен план конституиращ обединението елемент е приоритетността на оцеляването, развиваната обща демократична култура, развитието на глобална идентичност, на глобално гражданство.

Днес за разлика от периода на изграждането на нациите е несравнимо по-силна ролята на технологиите, както и развитото технократско съзнание – идеята, че проблемите на света могат да бъдат решени чрез наличните технологии или чрез развитие на науката.

Процесите на изграждане на общи пазари, общи институции и общи културни и информационни мрежи са твърде напреднали. В известна степен светът е по-еднороден с преобладаването на демократичната форма на управление, която създава обща основа за решаване на проблемите – демократични начини за взимане на решение, за отчитане на интереси.

Изграждащото се глобално гражданско общество на основата на развита глобална чувствителност и глобално съзнание е и нова сила за натиск за търсене на глобални решения.

Днес взаимосвързаността между обществата и общностите е далеч по-силна и е все по-повсеместно осъзнавана в един свят, където заплахите за оцеляване са твърде реални.

Проблемите се решават взаимосвързано, доколкото това е възможно, обединяват се усилия, а в процеса на решение се отчитат интересите на различни страни и се избягва едностранно решение на проблеми. Проблемите се решават като се отчита влиянието върху природната среда, върху отношенията между хората, заплахите и шансовете за развитие на едни или други общности. Създаването на механизми за общо решаване на проблемите (колкото и вътрешно неравностойни и все още неразвити да са те), е също гаранция за устойчивост. Развитието на технологиите и на информационните технологии създава условия за успешно решаване на проблемите.

В политически план новост е възникването на глобални движения за решаване на проблеми като екологичните, за справяне с бедността, с конфликтите, с неравенствата. Развива се модел за решаване на глобалните проблеми, при който страни са създаваните международни институции, държавите, организациите на бизнеса и на глобалното гражданско общество.

По този начин процесът на решаване на глобалните проблеми е масов процес, не се ограничава в тясно експертни или политически кръгове. Дори включването на повече хора в този процес е гаранция, че той има шансове за успех. В този смисъл е ключова ролята на глобалното гражданско общество, чрез което се осъществява и гарантира общият интерес и се предотвратява опасността проблеми да бъдат решавани само в името на национални интереси или на интересите на бизнеса.

Самото ангажиране в решаването на проблемите, в цялостния процес – дефиниране, разпространяване, изследване, търсене на решения, постигане на съгласие за решението, разработване на план за действия – развива глобалната чувствителност, глобалното съзнание, съпричастността.

Глобалните проблеми са и локални проблеми. Справянето с глобалните проблеми се осъществява на всички равнища, но е най-вече на местно равнище. Поради това е необходимо активното включване на всички – например, проблемът със замърсяването. В този смисъл участието в решаване на глобалните проблеми е и ново измерение на гражданството, превръщащо се в глобално гражданство.

Съвременният свят се превръща в среда за решаване на проблеми, а изграждането на култура за решаване на проблеми е неотложна задача най-вече на образованието. Самото дефиниране и поставяне на проблемите пък се улеснява от глобалните медии- т.е. не е възможно затаяването, пренебрегването на проблем от огромно значение.

Глобалните проблеми са както и правата на човека. Те са универсални - засягат всички; неделими – не може да решаваме един за сметка на друг и трябва да се решават като се отчита свързаността им; неотчуждаеми – не е възможно да пренебрегваме съществуването им и да избягваме тяхното решаване. Глобалните проблеми предполагат необходимостта от общи отговори, сътрудничество, съгласуваност на действията на институции на най-различни равнища.

Общата рамка за реализирането на правата на човека посочва глобалните проблеми и необходимостта от тяхното решаване. Днес глобален проблем е процес, който води до нарушаване на определени права на човека за по-голяма част от населението.

Както дадено право може да се реализира в рамките на съществуващите възможности в дадена страна, така и даден глобален проблем се решава само в рамките на съществуващите ресурси и условия.

Естествено е, когато сме в началото на определянето и на решаването на проблемите като глобални, предлаганите решения да не са достатъчно добри, съгласувани, ресурсно осигурени, успешни. В един неустойчив свят, построен върху неравенства, е нормално решението на глобалните проблеми да е в рамките на изградените през вековете зависимости. Естествено е в едно капиталистическо по същността си общество отговорите да бъдат в рамките на интересите на определени кръгове, а в междудържавните отношения превес да имат силните държави или силните играчи на международната сцена .

От тази гледна точка епохата може да се определи като процес на демократизиране на процеса на вземане на решения – участие на повече актьори, отчитане на повече интереси.

Ключов проблем е и ресурсната осигуреност на тези на решаването на глобални проблеми. Ресурсите за решаването на проблемите са не само технологически и финансови. Ресурс е и новата култура на решаване на проблемите - на поставяне на проблемите, на новите начини за тяхното изследване, на демократичните форми на решаването им, на прилагането на ценностен подход при решаването на проблемите, в основата на който са правата на човека и принципи като солидарността, отговорността, справедливостта, сътрудничеството, взаимната помощ.

Другата нова обединяваща идея при решаването на проблеми е идеята за солидарността и идеята за отговорността.

От идеята за отговорността за миналото, за възникването и развитието на даден проблем се преминава към идеята за отговорността в процеса на решаване на проблема, която е по-практическа. Подобна е и идеята за солидарността при решаването на проблемите, за съвместните усилия или за осигуряване на защита на групите или общностите в неравностойно положение, които понасят тежестта на глобалните проблеми, а често и тежестите при решаването им.

Решаването на глобални проблеми изисква и осъществяването на глобална справедливост. Само така се дефинира по-ясно проблемът за отговорността, а страните се ангажират в решаването на проблема. Днес светът, макар и бавно, изоставя идеята за едностранно намиране на решения. Глобалната справедливост е в основата на целево действие, което намалява неравенствата и води до по-балансирано разпределение на шансовете по цял свят. Глобалната справедливост означава напускането на тесния фокус на общността или нацията и търсенето на изграждането на справедлив световен ред, на многостранни действия за притъпяване на настоящите неравенства, което ще доведе до подобряване глобалното добруване и стабилност.

Тези тенденции в процеса на поставяне и решаване на глобалните проблеми се осъществяват изключително трудно – огромни са съпротивите на всички равнища. Твърде бавно е споделянето на отговорности в международните институции за решаване на проблемите, на овластяване на актьори, на отчитане на интересите на различните страни.

Колко трудно е всичко се вижда от опитите за решаване на проблема, свързан със замърсяването на околната среда. Развитите държави като цяло не желаят да променят живота и икономиката на своите страни, които са най-големите замърсители на околната среда. Новоразвиващите се страни не желаят да се откажат от идеята да постигнат подобно качество на живот и потребление. Част от най-слаборазвиващите се страни въобще не са в състояние да търсят решения на проблема.

Решаването на глобалните проблеми поставя идеята за ново деление на света - на динамични глобални центрове (глобалните градове), на развити райони и тяхната периферия и на крайно маргинализирани страни и общества. При така възникващите деления всяка страна има своята визия и решение на глобалния проблем, но те са по-скоро локални и често само утвърждават деленията или възпроизвеждането на съществуващите несправедливости и неравенства.

Затова и възможното равнище на решаване на глобалните проблеми е глобално. Трябва да се преодолеят национални интереси или интереси на глобални актьори – най-вече бизнес, наднационални граждански или професионални обединения или на региони.

Най-добра илюстрация за решаването на глобални проблеми или за проблемния подход към развитието на света са Целите на хилядолетието за развитие. Тъй като на тях се спираме на отделно място, тук е важно да се отбележат нещата, свързани с глобалните проблеми.

Винай Бхаргава, икономист от Световната банка определя проблемите в пет групи:

Глобални проблеми – Глобална икономика, международна търговия, финансова стабилност, бедност и неравенства, облекчаване на дълга, международна миграция,, осигуряване с храна, права на интелектуална собственост;

Човешко развитие – всеобщо образование, преносими болести, извънредни положения породени от бедствия и военни конфликти, глад и недोхранване, бежанци;

Околна среда и промени в климата – обезлесяване, достъп до питейна вода, природни ресурси, загуба на биоразнообразие, деградация на почвите, устойчива енергия, изчерпване на рибните ресурси;

Мир и сигурност – разпространение на оръжия, въоръжени конфликти, тероризъм, премахване на сухопътните мини, пренасяне на наркотици и други престъпност, разоръжаване, геноцид;

Глобално управление – международно право, многостранни договори, превенция на конфликти, реформа на системата на Обединените нации, реформа на международните финансови институции, транснационална корупция, глобални договори, права на човека. (6)

Друго деление вече бе изследвано в предишните раздели. Титус Александър разграничава.

„Глобални проблеми:

Споделяне на нашата планета /проблеми, отнасящи се до общи блага/

- промяна на климата/глобално затопляне
- биоразнообразие, загуба на екосистеми, ерозия на почвата
- изтощаване на рибните запаси
- намаляване на горите
- качество и дефицит на водата
- сигурност по море и замърсяване
- устойчиво земеделие

Споделяне на нашата човечност (проблеми чийто размер и неотложност изискват общо посвещение) и социална справедливост/

- глобална бедност
- сигурност за най-бедните , че ще имат храна
- запазване на мира, превенция на конфликти, борба с тероризма
- милитаризация, разпространение на оръжията и специално на оръжията за масово унищожаване
- производство и разпределение на устойчива енергия
- образование за всички
- глобални инфекции и болести /включително и СПИН/
- дигитално разделение

- природни бедствия
- ръст на населението
- свръхпотребление
- расизъм, ксенофобия и дискриминация
- джендър неравенства и дискриминация
- заетост и икономически възможности за бедните по света

Споделяне на правила (проблеми , изискващи глобална регулация-глобално управление)

- глобална финансова архитектура
- данъци, избягване плащане на данъци, финансиране на глобалните публични блага
- глобална престъпност и търговия с наркотици
- правила за търговия, инвестиции и за конкуренция
- правила за биотехнологиите
- права на интелектуална собственост
- права на човека и престъпления срещу човечеството
- правила за електронна търговия
- прозрачност, отчетност, равенство и участие в глобалното управление
- правила за управление на околната среда.” (7)

Както се вижда ключовото понятие е споделяне, а отнасянето на проблемите в три групи показва, че за решаването им е необходимо цялостно преустройство на световния ред.

Глобалното рисковото общество

Самото завладяване и овладяване, достигането до физическите граници на света, поражда рискове. Крайността на света прави планетата тясно място за много хора, а прекомерното развитие изчерпва ресурсите и отново увеличава рисковете от сблъсъци и конфликти.

Периодът, в който човек се превръща в господар на планетата, и е периодът, когато положението му е най-неустойчиво. Глобализацията води до това, че икономическите, политически, екологични заплахи, които досега са проблем на отделните страни, днес са реални в глобален план. Глобалните

проблеми, пред които се изправя човечеството са рисковете, които развитието носи.

Както подчертава Улрих Бек „Ускоряването на процеса на модернизация създава пропаст между света на невъзможния за пресмятане риск, в който ние мислим и действаме, и света на несигурностите, които ние създаваме и които също не могат да бъдат пресметнати. Миналите решения за ядрената енергия и настоящите решения за използването на генна технология, човешка генетика, нанотехнологии и други освобождават непредвидими, неконтролирани и в крайна сметка некомуникабелни последиствия, които в крайна сметка застрашават целия живот на Земята.” (8)

Определението на уязвимост е „състояние на висока изложеност на известни рискове и неизвестности в комбинация с намалена способност за защита срещу тези рискове и неизвестности и за справяне с техните негативни последиствия.” (9). Механизмите за справяне с рисковете, характерни за племето, рода, националната държава, съюза от държави днес са изчерпани. Работникът няма защитата, която носи синдикалното членство, пенсионерът чувства намаляващата защита от страна на държавата на благоденствието. Ролята на съществуващите институции като агенции за защита намалява, а се проявяват и новите глобални рискове, пред които не е изградена система за защита. Вижда се колко са ограничени възможностите дори на механизъм като Цели на хилядолетието за развитие, който в голяма част от случаите би следвало да бъде приложен и да действа без никакви свръхусилия и средства.

„Управлението на рисковете е за две групи - на едните, легитимни и цивилизовани, трябва да се осигури сигурност; а на другите, нелегитимни и нецивилизовани, трябва да се оцени рискът който те носят.” (10)

Това, до което достигахме и разбираме на върха на човешкото технологично могъщество и в рамките на отеснелия свят е, че взаимните зависимости правят по-неустойчиви сложните системи. „Все по-интензивната взаимосвързаност, подклаждана от глобализацията, подрива издръжливостта на глобалната система... а разстройството на едно място означава разстройство всякъде другаде.” (11)

В известен смисъл също е парадоксално, но “най-уязвими са тези, които са интегрирани в глобалните мрежи – особено жителите на съвременните градове; а тези които са най-издръжливи на различните уязвимости на днешната глобализация, са най-слабо интегрирани – именно фермерите.” (12)

Световното рисково общество не означава, „ че всекидневието е станало по-опасно, а по-скоро се дължи на факта на освобождаването на неконтролирани рискове по три начина : пространствено (някои рискове като глобалното затопляне нямат граници), времево (опасностите на ядрените отпадъци или на генно модифицираните храни са с дълъг латентен период) и социално (трудно е да се знае, кой е причинил риска и не е възможно за националната държава да го контролира).” (13)

В този смисъл ние сме в глобално пространство, изпълнено с опасности, без очевиден изход. Това е едната страна на рисковото общество. Нашата уязвимост като човешка раса означава увеличени рискове и намалени механизми за справяне с тях.

Същевременно самият характер на глобализацията носи и поводи за оптимизъм. Глобализацията на политиките за справяне с рисковете изисква транснационално сътрудничество и бавно то започва да е факт в области като екологията, пандемииите, борбата с тероризма.

Започва да се налага идеята за човешката сигурност, която има два аспекта. “ Първият означава сигурност по отношение на такива хронични заплахи като глад, болести, потискане.” (14) Към елиминиране на този род несигурност са насочени голяма част от поставените Цели на хилядолетието за развитие. Вторият вид сигурност означава „защита от внезапни и болезнени нарушения на рамките на всекидневен живот- у дома, на работното място, в общността. Такива заплахи, които съществуват на всички равнища на национален доход и развитие.” (15)

Накрая – доколкото рискът от катастрофи преследва бедните.. в нашето общество, изградено на правата на човека и на медиалността ”... по-нататъшен аспект на амбивалентността на риска е свързана с глобализацията на съчувствието...която като съчувствието за правата на човека изразява

силна вяра в универсалната добродетелност, оптимизмът и идеята, че щастието може да бъде постигнато в този живот, тук на Земята...Същевременно сме свидетели за егоистичната избирателност, с която Западът отговаря на заплахите за световното общество.” (16)

Но тази глобализация ни отправя към съпътстващите я идеи на социална справедливост, глобална етика и акциите за тяхното осъществяване, които променят или поне отдалечават и намаляват рисковете за част от най-уязвимите хора на нашата планета.

Ако несигурността, конфликта, неяснотите, които те носят , преобладават в нашия свят, то отново проблемът в полето на образованието и на възпитанието е огромен. Как да учим и да възпитаваме в здрав скептицизъм, в реализъм, в приемането на идеята, че възможната загуба е част от нашия рисков свят и от нашия живот?

Как да възпитаваме за живот в рисково общество, когато нито образованието е приело този факт, нито учителите са готови, особено учителите в посткомунистическите страни, привикнали да възпитават в традицията на оптимистичната визия на социализма, ситуация, която изисква коренно друг тип образование, възпитание и социализация.

Бележки:

1. Vinay Bhargava, Introduction to Global Problems, World Bank, 2010, p.1.
2. Vinay Bhargava, Introduction to Global Problems, World Bank, 2010, p.1.
3. Vinay Bhargava, Introduction to Global Problems, World Bank, 2010, p.2.
4. Manuel Castells, Global Governance and Global Politics in Political Science and Politics, January 2005, p.3.
5. Manuel Castells, Global Governance and Global Politics in Political Science and Politics, January 2005, p.4-5.
6. Vinay Bhargava, Introduction to Global Problems, World Bank, 2010, p.3.
- 7.Титус Александър, Програма за образование за световно гражданство, Център „Отворено образование, С.2008. с.51.
8. Ulrich Beck, Risk Society, London 2002, p.40.
9. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.128.

10. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.121.
11. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.123.
12. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.124.
13. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.129.
14. Peadar Kirby, Vulnerability and Globalization, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.130.
15. UNDP 1994, Human Development Report, New York, Oxford University Press, p.23.
16. UNDP 1994, Human Development Report, New York, Oxford University Press, p.23.

8.Теории на глобалното развитие

Така преминаваме и към последната черта на глобализацията – тя е борба на идеи. Зад естественото за всяко социално развитие и процес приемане или отхвърляне се крият обикновено стари идеологии. Твърде често глобализацията се обяснява в категориите на отминаващия свят (социализъм, капитализъм, а както винаги в периоди на преход се засилват радикалните виждания, популизмът). Неизмеримостта на глобализацията , разбира се, е пречка за изграждането на каквато и да е цялостна теория , обясняваща процеса в стила на големите концепции на 19 век. Все пак глобалното изисква обяснения на това равнище, които макар и да не носят белезите на издържани, цялостни научни теории, запълват дефицитите в знанието и в разбирането на света и в идеите за неговата промяна.

В динамичната обстановка постоянно се променя характерът на концепциите - глобализацията или се разглежда песимистично или се набляга само на нейните отрицателни влияния и все по-малко са оптимистичните теории в сегашния период на непреставаша икономическа криза.

За разлика от миналото теориите са повече обяснителни и далеч по-малко подбуждащи към действия. Често може да видим и действия (като тези на антиглобалистите), зад които няма много теория, а са израз на неприемане, противопоставяне и отхвърляне на случващото се или движения на фундаменталисти, които се опитват да реализират утопиите си.

От гледна точка на теориите глобализацията е разглеждана от всички модерни течения

Либерализмът се фокусира върху ролята на пазара и разглежда глобализацията като резултат от техническия прогрес и появата на поддържащите растежа инфраструктури.

Политическият реализъм набляга на отношенията върху държавите, а глобализацията се обяснява като резултат от съперничество между големите държави и хегемонията на САЩ.

Марксизмът и неомарксизмът традиционно обръщат вниманието към производството (производителни сили) и върху класовите отношения, а глобализацията е естествен продукт на капитализма.

Конструктивизмът набляга на социалното конструиране на реалността. Глобализацията се обяснява като реконструиране на социалния свят.

Фокусът на **постмодернизма** е изследването на властовите отношения в знанието. Глобализацията се обяснява като последствие от империалистическия характер на рационализма.

Феминизмът изследва отношенията между половете и обяснява глобализацията като продукт на начините на поведение и на патриархалните зависимости. (1).

Според Шолте преобладава **еклектичният подход**, който черпи идеи и вдъхновение от различните подходи и, който може да бъде окачествен със следното:

„Растежът на транспланетарните и свръхтериториални отношения е свързан тясно с четири процеса:

- В областта на производството - преход от капитализъм към хиперкапитализъм;
- В областта на управлението – преход от етатизъм към полицентризм;
- В областта на съзнанието – преход от национализъм към плурализъм и хибридна идентичност;
- В областта на знанието – преход от рационализъм към рефлексивен рационализъм.” (2)

Както подчертават Дейвид Хелд и Антони Макгрю „ споровете за глобализацията са оформени от две оси на несъгласие. Първата засяга оспорваната интелектуална хегемония на концепцията на глобализацията в социалните науки: нейната дескриптивна, аналитична и теоретична стойност. Втората засяга ценностите и нормативните средства: дали на етическа основа глобализацията като политически проект или идеал трябва да бъде защитавана, трансформирана, дали трябва да се съпротивяваме или да я отхвърляме.” (3)

Така първият континиум на анализа противопоставя глобалистите (които приемат като основа за обяснение на ставащото глобалните форми на анализ) и на скептиците (които приемат като основа държавните или социални форми на анализ).

Таблица

	Глобалисти	
	I	
Космополити	_____ I _____	Комунитаристи
	I	
	I	
	Скептици (4)	

От комбинацията на тези четири гледни точки се очертават четири подхода към глобализацията.

“ Глобализацията е действително съществуващо условие и е благоприятна за политически реформи и преобразувания.

Глобализацията трябва да се приема сериозно, но е нова форма на доминация, срещу която трябва да се съпротивляваме, както и да се осъществяват големи политически проекти за да се преправи света съгласно космополитните универсални принципи (критични глобалисти).

Към идеята за глобализация или нейната предполагаема доброкачествена природа се отнасяме с голям скептицизъм и вместо това фокусът е върху продължаващата централност на държавната власт за подобряване на човешките съдби (етатисти).

Привилигироването на глобалното се отхвърля и се набляга на смесването (преплитането на процесите на глобализация и локализация, но с нормите и средствата на вкоренения космополитизъм) (глокалисти).” (5).

Хоризонталният континиум е между космополитното и комунитарното форми на етическо обосноваване. Спорът е дали светът се превръща в една добра глобална общност или остава да функционира като свят на „добри национални или местни общности”.

Това деление е разбира се най-общо, но то показва действително противоположните разбирания за същността или за съществуването на глобализацията като процес. Както ще проличи и по-нататък много от съществуващите обяснителни схеми за света продължават да бъдат използвани и основанията са, че говоренето за глобализация е пресилено в три посоки: ” като описание на социалната реалност, като обяснение на социалната промяна и като политически проект.” (6)

Според скептиците концепцията за глобализация е повече като разказ, дискурс, съгласие за означаване на някои общи явления отколкото като реално протичащ процес

Аргументите на противниците на глобализацията са:

- Ръст на многонационалните компании, съпроводен с по-ниско заплащане, с безработица, с преместване на производства заради печалбата, с нарушаване на правата на човека, които се изплъзват от контрола на правителствата, с непрозрачно вземане на решения, които облагодетелстват привилегированите групи;
- Разделение – богато малцинство – бедно мнозинство;
- Разрушаване на местните култури, традиции, универсализация;
- Манипулиране (неограничена власт) - медиите обслужват интересите на групите, притежаващи власт;
- Потребителското общество е цел на глобализацията;
- Глобализацията означава глобална престъпност;
- Експлоатация на природните и на човешките ресурси;
- Изключваща глобализация – много маргинални групи и нации;
- Глобализация означава финансова криза. (7)

Разбира се, тук може да се посочи и традиционната марксистка или неомарксистка критика за глобализацията като съществуващ, но вторичен процес, при който същността на капитализма остава непроменена, а тя е, която определя световното развитие.

Въпреки всичко и скептиците се съгласяват, че глобализацията като дискурсивна конструкция на социалния свят може да бъде ключова за разбирането на настоящата епоха.

Сред признаващите и опитващи да използват глобализацията като съществена характеристика на света и като основа на цялостен социален анализ се разграничават различни категории

Реалистите поставят под съмнение, че промените в конструирането на международния ред ще преодолеят логиката на реалполитиката. Както изглежда това е един и от аргументите на марксистките критици на глобализацията – несъобразяване или пренебрегване на категориите на реална власт, която произтича от същността на капиталистическите отношения.

Дебатът между теориите и обясненията се прехвърля в сферата на културата (хомогенизация на културата или продължаващо развитие на националните култури) и в икономиката (където се оспорва влиянието на глобалния пазар, на новите центрове на икономическа власт -

многонационалните корпорации, ролята на държавата и кризисното развитие на системата). (8)

Според глобалистите идеята за глобална политика намалява различията между вътрешна/международна политика и междутериториално/извънтериториално измерения, а международното право може да бъде разглеждано като опит за създаване на космополитен закон, който ограничава властта на отделните държави. (9)

Скептиците очакват нови силни военни конфликти (войната създава държавата и държавата създава войната) за разлика от визията на глобалистите за един свят, в който военните конфликти между държавите в центъра престават въпреки, че конфликтите с малка интензивност са част от този първи период на глобализацията се свят. Войната за глобален надзор се води от главно демилитаризирани общества с ограничени цели и най-вече в териториите - периметър на Запада. От тази гледна точка глобалистите смятат, че ” за да може потенциалните заплахи от конфликти да бъдат посрещнати (а те могат да дойдат от различни страни), противопоставянето им изисква повече отколкото вътрешна сигурност и трябва да включва глобална инфраструктура за наблюдение.” (10)

Космополитите твърдят, че в един гъсто населен взаимозависим свят етическите задължения и отговорности не са териториално ограничени, а напротив, трябва да преминават границите. Зоната на демократичния мир е по-скоро проекция на състоянието между развитите държави, където демокрацията, взаимната зависимост и мултилатерализмът взаимно се усилват. (11)

По отношение на екологичните промени панел от 2005г. показва че сред учените (12) само 9,4% силно вярват, че промените в климата са резултат от човешка дейност. Скептично настроените към глобализацията учени твърдят, че развитията са силно преувеличени. Според тях проблемът е, че разходите за поправяне на резултатите от човешката дейност са немислимо високи (необходими са огромни средства за намаляване само с част от градуса на средната годишна температура на Земята).

Въобще въпросът, както и при изследването на всички глобални проблеми, е, че при такива глобални явления всичко може да се оспорва.

Проблематични са данните на точните науки, да не говорим за тенденции и конструкции за глобални процеси. Затова различните теории за глобализацията по-скоро изразяват схващанията на авторите и техния опит и са отражение на господствалите досега теории – либерализъм, реализъм-консерватизъм, социалдемократия, марксизъм, радикален марксизъм

Неолибералите са за индивидуална свобода и инициатива като вече тяхното поле е целият свят, а съвременният техен проект е чрез осъществяване на цялостна икономическа реформа известна като Вашингтонски проект. Той предполага, че традиционните държави стават невъзможни единици в световната икономика и изисква комбинация от

фискална дисциплина, преориентиране на публичните разходи, данъчна реформа, финансова либерализация, единни и конкурентни курсове на обмен, либерализиране на търговията, отвореност към преки чужди инвестиции, приватизация, дерегулиране, осигурени права на собственост. В един реформиран вариант в резултат на съпротивата срещу силно либералните икономически идеи на Вашингтонския консенсус, особено по време на криза, се добавят правна и политическа реформа, изграждане на институции за регулиране, антикорупция, гъвкавост на трудовия пазар, споразумение за световната организация за търговията, финансови правила и стандарти, ненамеса в режимите на валутен обмен, намаляване на бедността.

Единствената социална цел е намаляване на бедността, като общата идея е, че икономическата свобода с минимално регулиране ще донесе желаното обединяване на света от икономиката и търговията и благоденствие. (13)

Либерални интернационалисти смятат, че политическата необходимост изисква и ще спомогне за установяването на по-кооперативен световен ред, свързан с международно сътрудничество, разпространение на демокрацията. Според тях необходимостта от глобално управление не означава световно правителство или световен федерализъм, а глобалното управление е набор от плуралистични договори, чрез които държавите, международните организации, международните правни режими, неправителствените

организации, гражданските движения и пазарите се обединяват, за да регулират или управляват аспекти на глобалните дела. (14)

Институционалните реформисти отиват крачка по-надалеч. За тях глобалните проблеми и кризи показват, че общият (глобален) интерес може да бъде най-добре защитен от осигуряването на благата на глобално равнище в съгласие с теорията за публичните блага. Съществуващите наднационални институции са недостатъчно силни да осъществяват това поради правни дефицити (светът е сума от индивидуални независими държави); съществува „пропаст на участието“ – съществуващата международна система не е в състояние да осигури равностойно и пълноценно участие на всички водещи глобални актьори (правителствени и неправителствени) и дефицит на мотивацията. При отсъствието на наднационална структура, която да регулира снабдяването и използването на глобални публични блага, много от държавите водят самостоятелна политика в своя полза. Логически резултат от идеите на реформистите е осъществяването на форма на глобален социален договор и на осъществяване на глобален трипартизъм при решаването на проблеми (представители на правителствата, на гражданско общество и на бизнеса).

Глобалните трансформатори твърдят, че няма нищо неизбежно при глобализацията и тя може да бъде по-добре управлявана като едновременно се цели процес на двойна демократизация: вътре в страните и в международната общност. Гражданите трябва да имат достъп до различни политически общности на различни равнища. Необходими са инвестиции в инфраструктура на човешката автономия – здраве, околна среда, образование, благосъстояние. Те се обявяват за „глобализация с човешко лице“ и за ефективно справяне с проблемите на тези, които са в най-лошо състояние.

Етатистите (протекционисти) неоконсерватори считат, че силни държавни структури осигуряват ефективно участие в глобалните пазари, като същевременно се обявяват против глобализъм, доминиран от американците. Обратно, неоконсерваторите в САЩ са за едностранно надмощие на страната за предотвратяване на появяването на нелиберални и недемократични сили.

Както се вижда, глобализацията е проект на Запада, а понякога извън западния свят се наблюдава обикновено политика на национализъм, съпроводен с антиамериканизъм, и обявяване против доминираните от Запада и най-вече от САЩ глобални институции.

Радикалите също анализират глобализацията се свят като доминиран от големите капиталистически сили (държави, корпорации) и се опитват да изградят проекта си на по-ниско равнище като се създават условия, в които хората контролират по-добре живота си и своите общности. Оттук следва преходът към глобално гражданско общество. Визията на глобалния свят е отдолу нагоре и за реализирането ѝ трябва да се оказва натиск върху държавите за по-голяма откритост и за осъществяване на оформящата се нова транснационална солидарност. Това, което наричаме глобално гражданско общество, заявява Мери Калдор, „ може да бъде описано чрез взаимодействието на тези групи, мрежи и движения, които дават своя глас за участието на индивидите на глобалните арени и които действат като ...трансмисии между индивида и глобалните институции.” (15)

Тясно свързани с радикалите са и контестаторите на глобализацията като темите им са: социално включване на маргинализираните хора; доверие и човешка сигурност, индивидуална свобода и изграждане на политическа общност. (16)

Както се вижда теориите наблягат на различни страни на процеса на глобализация, търсят различни решения, но всички се отличават със социален конструктивизъм и търсят решения за бъдещето.

Както казва Ервин Ласло в своята книга „Точката на хаоса- Светът на кръстопът” : „Ние живеем в хаотична система, по-точно, в хаотичния прозорец на решения на трансформиращата се система. В нея ние не сме пасивни наблюдатели, а ключови участници. Нашата задача не е да предскажем какво ще се случи, но да повлияем върху системата, така че това, което ще се случи в някаква степен да отговаря на това, което бихме искали да се случи... Необходимата нагласа за това е активизмът”. (17)

Бележки:

1. Jan Aart Scholte, Globalizacja, Humanitas, Warszawa, 2006, p.4.
2. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. p.5
3. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. p.5
4. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. c.164
5. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. c.5the same
6. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. c.7.
7. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
8. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
9. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
10. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
11. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
12. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. p.188.
13. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007. p.191. Our Global Neighborhood е манифестът на либералните институционалисти.
14. David Held & Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007.
15. Mary Caldor, Global civil society, in Global Transformation reader, 2003 p.560
16. Bryan Turner, Globalization and possible futures, in Globalization studies, Routledge, 2011, p.660.
- 17 Ervin Laszlo , The Chaos Point 2012 and beyond – The World at a crossroad” 2006.

9. Глобалното управление

Политическото признаване на съществуването на глобални проблеми, обявяването на близки цели на човечеството и на основни задачи за решаване на част от проблемите в Декларацията за хилядолетието поставя и въпроса как ще се управлява решаването на тези проблеми. Доколкото от решението на проблемите зависи бъдещето и оцеляването на човечеството, по същество въпросът е очертават ли се механизми за общо управление на нашия свят?

В миналото въпросът е коя държава или групи от държави ще доминират дадения регион, а по-късно и света. Днес въпросът е как проблемите на света могат да бъдат решавани или как светът да бъде управляван?

Засега на въпроса няма отговор близо 70 години след създаването на първата глобална междудържавна организация – ООН. Днес е общо мнението, че националната държава (дори и най-могъщата в момента САЩ), няма капацитет за справяне с глобалните проблеми или дори и с един от тях.

Декларацията за хилядолетието е парадоксален документ . В нея се обявяват се общи принципи на съвместно съществуване, посочват се дадени глобални проблеми за решаване, формулират се конкретни цели и задачи за изпълнението им, но никъде не става въпрос как точно ще се случи това.

Формално поне с мониторинга на процеса се занимава ПРООН, което сочи важната роля на съществуващи наднационални агенции и институции.

Всяка държава разработва план за осъществяване Целите на хилядолетието – рамката на решаване на проблемите е на национално равнище, а статистиката е инструментът, представящ решаването на целите в цифри, показатели, сравнения в регионален и световен план.

Цел №8 „Създаване на глобално партньорство за развитие“ посочва основните актьори в управлението на процесите - държави, бизнес и гражданско общество - но това звучи твърде общо.

В началото на третото хилядолетие, изправено пред най-големите предизвикателства в историята си, човечеството няма механизъм за

управление на проблемите си, нито съгласие, че следва да се върви към създаването на структури за управление на света като цяло.

В следвоенния период на студената война се утвърждава моделът на противоборство на два групи държави, управлявани или водени от двете суперсили. Оказва се, че този модел може да е добър за управление (при всички условия, с които може да приемем водещата роля на САЩ за капиталистическия свят) на група държави за определен период от време, но не и за управление на света

Създаващият се модел на управление на ЕС е все още в началото си, осъществява се на ограничено пространство в рамките на общност с нарастващи демографски, икономически и социални проблеми, изпълнен е с много неизвестности, а самото управление е белязано от борбата на националните държави помежду си и с европейската бюрокрация. Въпреки че ЕС е най-развитият междудържавен модел на сътрудничество няма още достатъчно устойчивост и не може да се приеме, че може да служи за модел на световното управление в този си вид.

Утвърждаващият се през 80-те години неолиберален модел на управление на националните икономики, а по аналогия и на света, не успява да се наложи като универсална рецепта. Залагането на икономическата ефективност в един безкрайно сложен свят не издържа във времето и твърде скоро Вашингтонският консенсус (манифестът на неолибералния подход) е променен по посока на включване на социални механизми в модела.

Глобализиращ се свят без явна система на управление е ново и на пръв поглед противоречиво явление. То поражда съживяването на конспиративните теории за управление, основани на предпоставката за невъзможността да съществува система без тя да бъде централно направлявана. Възникват различни теории за управляващите елити като международна класа от доминиращи елити, като транснационална капиталистическа класа или за американския елит като управляващ света от позицията на суперсила.

„Глобализацията не денационализира властта и не подкрепя интеграция на елита в глобален план...увеличаващата се взаимна зависимост при

глобализацията се смесва от много защитници на идеята за глобалния елит с глобалната интеграция, която свързва и обединява различни групи, постове и организации.” (1)

Така основният въпрос – дали в глобализацията се свят е възможен преходът от управление на отделните държави или групи от държави към управление на света като цяло с цел решаване на глобалните му проблеми – засега е без отговор.

Днес глобалността на проблемите, на заплахите за света изисква общо управление - да управляваш решението на глобалните проблеми означава да управляваш световното развитие и то в съвсем тесния смисъл на управление

Същевременно разпадането на двуполюсния модел не води към американска хегемония, а по-скоро към многополюсен модел на развитие на света“. (2)

Самият многополюсен модел на съвременния свят не е най-подходящият за взимане и осъществяване на глобални решения. Това е свят на борба и съперничество между различни властови центрове и региони или блокове от държави с различна динамика на развитие, където съществуващата атмосфера и обществени нагласи – взаимно съревнование, блокиране, пренебрегване, невъзможност за трайни съюзи - не са благоприятни за решаване на глобалните проблеми.

Многополюсният модел намалява ролята на идеологиите, а увеличава ролята на геополитиката.

По отношение на глобалното управление съществуват различни виждания.

Скептиците смятат, че светът е управляван от САЩ, държавите от Г 7, националния монополистически капитал чрез доминиращите капиталистически държави в името на националните им интереси, но и в името на интересите на Запада, а следователно и на САЩ. Този модел на управление цели либерален ред и доминация на богатите капиталистически държави. На тази цел служат международните институции, принудата, осъществяването на геополитика. Главният източник на промяна е възможното предизвикателство към американската хегемония, отправено от

новоразвиващи се държави, което би могло да промени световния ред и модела на управление.

За глобалистите светът се управлява от САЩ, държавите от Г 7, транснационалната капиталистическа класа и от многобройни агенции и институции- наднационални, наддържавни, неправителствени – като комбинациите при решаването на различни проблеми са различни. Управлява се в името на глобалния корпоративен капитализъм, САЩ, Г7 и за (или срещу) осъществяването на различни глобални и по-конкретни интереси, които са различни в различните случаи в рамките на неадекватно глобално управление. Това води до укрепване и възпроизвеждане на глобалния либерален капиталистически ред или до осъществяване на множество цели в подкрепа и регулиране на глобализацията и до развитие на глобални публични политики.

Глобалистите считат, че се утвърждава либерално глобално управление, основано на хегемонизъм, но при същевременно оформящо се многослоев глобално управление, осъществявано от наддържавни агенции, режими, НПО, глобални мрежи. Според тях възможната промяна зависи от структурните граници на глобалния капитализъм, както и от неговото оспорване от различни антикапиталистически сили. Преобразуванията могат да се породят от цялостната глобална взаимна зависимост, от институциите на транснационално гражданско общество и от глобализацията на политическата дейности. (3)

В най-общ план съществуват няколко виждания за възможното управление на проблемите на света като цяло

Оригиналният Вашингтонски консенсус с неговия икономически характер – фискална дисциплина, преориентиране на публичните разходи,, финансова либерализация, либерализиране на търговията, откритост към чужди инвестиции, приватизация, дерегулиране, защитени права на собственост.

Това е естествена визия за самонаправляващ се свят, подчинен на изискванията на икономическата рационалност, под диктовката на силните икономически играчи – страни и транснационални корпорации.

След критиките от 90-те години този пазарен, икономически модел е заместен с т.н. разширен Вашингтонски консенсус, към който са добавени социално- политически параметри като юридическа и политическа реформа, регулиращи институции, антикорупция, гъвкавост на пазара на труда, социални мрежи за сигурност, намаляване на бедността., споразумения за световната търговия, финансови кодове и стандарти.

Вашингтонската доктрина за сигурност връща по-скоро идеята за реал политика, където основни елементи са осигуряване на ред чрез доминиране, хегемонистична политика, гъвкав мултилатерализъм или унилатерализъм, когато е необходимо; изграждане на геополитически (ако се наложи геоикономически) сили за сигурност, на колективни организации (като ООН, НАТО); при необходимост търсене на опора в американската военна подкрепа; водеща роля на САЩ и на техните съюзници. Главна цел е светът да бъде сигурен, да се развива демокрацията, да се глобализират американските правила, ред и разбиране за социална справедливост .

Нито чисто икономическият пазарен подход на Вашингтонския консенсус, нито политическият подход на доктрината за сигурност, основан на едностранна доминация, надживяват отминалото столетие.

Понастоящем е разпространена **доктрината за човешка сигурност**, основана на мултилатерализъм и приемане на общи правила за световен ред; на постигане на този ред чрез закони и на основата на социална справедливост; на засилване на многостранната, колективна сигурност; в крайни случаи на използване на международно санкционирани сила за налагане на международното право; на обвързване, свързване на правата на човека с проблема за сигурността; на защита на всички, които са изправени пред политически, социални, икономически, екологични заплахи; на засилване на глобалното управление, изразяваща се в реформа на ООН и основана на развитие на световен диалог за постигане на глобален договор.

(4)

Доктрината за човешка сигурност е най-близо до практиките на Европейския съюз. Въпреки всичко се вижда колко трудно работи този модел на управление в рамките на Съюза дори положение, че той обхваща страни

с високо материално равнище, със сходно социално и политическо развитие на страните и условие за членство е приемането на общи принципи на участие и постигане на определени икономически и политически критерии. Анализите за бъдещия свят на Националната разузнавателна служба на САЩ все повече се съсредоточават върху реалната възможност за многополюсен свят, в който трудно ще може да се говори за глобално решаване на проблемите или поне ще липсват необходимите сътрудничество, политическа воля и ресурси.

Реално това, което се наблюдава, са опити за поставяне и частично решаване на някои глобални проблеми на глобално равнище през съществуващите наднационални организации и агенции и на соновата на общи и национални политики. Това е начало на глобално сътрудничество, което засега не води до ясна промяна на системата за управление, и е зависимо от фактори като икономически кризи, воля на големите политически играчи, степен на отвореност на частния бизнес в лицето на многонационалните компании, на променяща се съпротива или подкрепа от страна на националните държави, от въздействията на някои от глобалните проблеми (икономически, природни, и т.н.). В този модел е силна ролята на наднационалната бюрокрация, но в крайна сметка тя е зависима от волята на политическите сили и икономически кръгове и не играе водеща роля. Партньорството между бизнес, държави и гражданско общество е далеч от ефективно институционализиране и едва сега започва да се увеличава силата на международното гражданско общество.

Решаването на глобалните проблеми се усложнява и от липсата на ясно разделение на труда между многобройните международни организации; от неспособността им да постигат общи решения, от все още различията в дефинирането на глобалните проблеми като вътрешни и международни, както и от липсата на отчетност и отговорност. (5)

Глобалните проблеми изискват глобални решения, но и поемане на отговорност, която в сега съществуващата международна политическа и икономическа система, няма как да бъде поета.

В този смисъл очакваните преобразувания зависят от твърде много неща

и трудно могат да бъдат прогнозирани

Както посочва Дейвид Хелд, “ досегашната икономически ориентирана глобална политика трябва да бъде заместена от рамкова политика, която :

- окуражава и поддържа огромното увеличаване на производителността и богатството, което стана възможно благодарение на глобалния пазар и на съвременните технологии
- обръща се към крайностите в бедността и може да осигури ползите да бъдат справедливо разпределени
- създава пътища за чуване на „гласа”, обсъждания и демократично взимане на решения в регионалната и глобалната публична области
- поставя екологичната устойчивост в центъра на глобалното управление
- осигурява международната сигурност, която се ангажира с причините както и с престъпленията на тероризма, войната и на пропадналите държави.“ (6)

Твърде далеч сме все още от изграждане на цялостна система за глобално управление е решаване, ако не на света, то поне на част от проблемите му. Както при всяко управление, предстои да бъдат изградени: структури за управление на проблемите на различни равнища; да бъдат осигурени демократични начини за взимане на решения, да бъде решен въпросът за партньорството между национални държави, гражданско общество и бизнеса; да се осигури институционална основа на този процес, както и механизмите и структурите за осъществяване на това управление.

Във всеки от тези пунктове светът е далеч от постигане на решения, но развитието на глобалните проблеми може би ще наложи по-бързото внедряване на част от тези идеи, тъй като без глобални решения на проблемите редът в света, благосъстоянието на населението, устойчивостта на средата и дори оцеляването ни са поставени под въпрос.

Бележки:

1. Jan Pakulski, Global elites in Globalization Studies, Routledge International Handbooks, 2010, p.335.

2. Global Trends 2030: Alternative worlds. A publication of the National Intelligence Council, December 2012, NIC 2012-001.
3. David Held, Anthony McGrew , Globalization/Anti-Globalization, Polity Press, Cambridge, 2007, p.144.
4. David Held, Global Governance in Globalization Theory, Polity Press, Cambridge, 2007, p. 256-57.
5. David Held, Globalization Theory, Polity Press, Cambridge, 2007, p.249.
6. David Held, Globalization Theory, Polity Press, Cambridge, 2007, p. 249.

10. Цели на хилядолетието за развитие

Настъпването на новото хилядолетие е повод за преосмисляне на това какво представлява светът и за опити за очертаване на бъдещото развитие. След икономическия растеж през деветдесетте години преобладават оптимистичните възгледи. Държавните ръководители, събрали се в ООН по случай настъпването на новото хилядолетие, демонстрират политическа воля за определяне на част от глобалните проблеми и поставят цели за решаването им.

В Декларацията по случай хилядолетието те декларират следните цели пред човечеството

„Мир, сигурност и разоръжаване – да освободим нашите народи от бича на войната..да търсим да елиминираме опасностите на средствата за масово унищожение.

Развитие и изкореняване на бедността ..няма да пестим усилия до освободим нашите сънародници – мъже, жени, деца от жалките и дехуманизиращи условия на крайната бедност, на които сега са подложени повече от един милиард хора...Ние се посвещаваме да направим правото на развитие реалност за всекиго и да освободим цялата човешка раса от нуждата.

Да защитим околната среда ..не трябва да пестим усилия да освободим цялото човечество, и преди всичко нашите деца и внуци, от заплахата да

живеят на планета, безвъзвратно разрушена от човешките дейности, и чиито ресурси няма да бъдат достатъчни за техните потребности.

Права на човека, демокрация и добро управление ...няма да пестим усилия да подкрепяме демокрацията и да укрепваме върховенството на закона, както и зачитането на международно признатите права на човека и основни свободи, включително и на правото на развитие...” . (1)

Декларацията препотвърждава новото разбиране за развитието - идеята за цялостно развитие на човечеството в благоприятна, незастрашена от човешка дейност околна среда и в мир, свят на хора с удовлетворени потребности и реализирани основни права, живеещи в общности, изградени на демократични принципи.

Част от тези цели са конкретизирани в Декларацията като конкретно постижими задачи:

- „Да се намали наполовина до 2015 г. делът на хората, който доход е по-малък от долар на ден и делът на хората, които гладуват, както и да се намали наполовина дела на хората нямащи достъп до питейна вода;
- Към същата дата да се осигури на децата навсякъде, на момчетата и на момичетата, да могат да завършат начално образование , а момчета и момичета да имат равен достъп до всички образователни степени;
- Към същата дата да се намали смъртността сред майките с три-четвърти,а смъртността на децата до пет години с две-трети от досегашните им стойности;
- Дотогава да се спре и да започне да намалява разпространението на ХИВ/СПИН, на бича на маларията и на другите основни болести, които измъчват човечеството;
- До 2020 да се постигне значително подобрение в живота на поне 100 милиона обитатели на градските гета;
- Да се подкрепя джендър равенството и овластяването на жените като ефективен начин за борба с бедността, глада и болестите и да се стимулира наистина устойчиво развитие;
- Да се развиват и прилагат стратегии, които дават на младите хора навсякъде възможност да намерят почтена и продуктивна работа;
- Да се поощрява фармацевтичната промишленост да направи основните лекарства широко достъпни за всички нуждаещи се в развиващите се страни;

- Да се развиват силни партньорства с частния сектор и с организациите на гражданското общество в осъществяването на развитието и в изкореняването на бедността...” (2)

Това е декларативният текст на Целите на хилядолетието на развитие, които в стегната форма представляват програма за действие през първите десетилетия на 21 век.

1. Изкореняване на крайната бедност и глад
2. Постигане на всеобщо начално образование
3. Подкрепа за джендър равенството и овластяване на жените
4. Намаляване на детската смъртност
5. Подобряване на репродуктивното здраве
6. Борба с ХИВ/СПИН, маларията и други болести
7. Осигуряване устойчивост на околната среда
8. Развитие на глобално партньорство за развитие

Всяка от тези 8 цели има своите подцели, които представляват конкретни задачи за постигане от обединяващото се човечество.

Декларацията на Хилядолетието е документ, който формулира съществуващи глобални проблеми и поставя задачи за тяхното решаване.

Макар и най-общо, в Декларацията е отразено новото виждане за развитие не само като икономически растеж, а като постигане на устойчивост, качество на живота, социални измерения, по-хармонични отношения с природната среда. Възникващият цялостен модел на развитието се основава на няколко основни пункта:

- Устойчивост на околната среда;
- Социална справедливост;
- Икономическа ефективност;
- Демократично участие;
- Културно разнообразие;

- Международна отговорност.

От самото начало Декларацията е обект на критики, като част са насочени срещу нейния твърде общ и абстрактен характер. Дейвид Сог в статията си „Цели на Хилядолетието за развитие за богатите” отбелязва: „По-добре от всяка предишна прокламация за намерения ЦХР отговаря на потребността от единен наратив. Това е литургия за широка църква, обхващаща ред проблеми, от посещаването на училище до чистата вода и здравето на майките и децата. Обвързани заедно, тези проблеми привличат различен спектър от конкретни групи, вадят ги от техните убежища, за да се присъединят към коалиция за голяма политика, обединена под общо знаме”.

(3)

Това е важното и основното в ЦХР, а не недостатък. Един глобален документ не може да има друго звучене. Нека не забравяме, че тази Декларация е подписана от ръководители на страни с различни интереси, с несъвместими държавни устройства. Подобни декларации са не само израз на намерения, но и заявяване на цели, те се стремят да дават визия, да посочват пътища, да обединяват хората.

Без да има радикален характер за промяна или да предлага крайни решения, Декларацията определя някои области на дейност, важни за борбата с бедността и за утвърждаване на устойчивото развитие.

Затова и темите целят справяне с глобални проблеми, породени от развитието: бедност, недостатъчно образование, висока смъртност, епидемии, отношения на дискриминация, заплахи за околната среда.

Декларацията не цели промяна на световния ред, а елиминиране или ограничаване влиянието на процеси, които пречат на развитието или нарушават елементарните норми на социалната справедливост.

Целите на хилядолетието са и израз на развиващото и утвърждаващото се глобално гражданско съзнание и на исканията на движенията за глобална социална справедливост. Те са израз и на утвърждаването на идеята за реализиране на основните права на човека.

ЦХР са и първото глобално практическо усилие на човечеството да се изправи пред и да преодолее глобални проблеми. Те определят приоритетни

за решаване проблеми, имат определен времеви обхват, достижими са и изискват конкретни действия на национално, локално и на глобално равнище.

Тези цели се конкретизират в ред програми на национално и местно равнище, както и се изгражда система за наблюдение на тяхното осъществяване.

Силата на Целите на хилядолетието е в начина на формулиране. Те стават част от глобалния дневен ред, вниманието на световната общественост е фокусирано върху тяхното реализиране. Човечеството има поставени цели и следи за тяхното изпълнение. След определен период от време се залага преформулирането им или обявяването на нови цели. Целите на хилядолетието стават част от политиката на много страни, а също и част от международната политика.

Например, борбата с бедността от средата на 90-те години е централен пункт на стратегията за развитие, която е фокусирана върху три главни елемента:

- подпомагане и реализиране на растеж, благоприятен за бедните;
- улесняване на придобиването на собственост особено чрез реализиране на концепцията за добро управление;
- подобряване на обществената сигурност.

Упреците към Целите на хилядолетието по отношение на борбата с бедността са много, но могат да бъдат обединени в два пункта.

ЦХР се концентрират се върху абсолютната бедност и подминават неравенствата. Тъй като неравенствата са в същността на капитализма, е по-добре да се изследва и да се справяме с измеримата бедност. Целите представляват интерпретация на ключови явления от страна на богатите донори. Утвърждава се, а не се търси промяна на статуквото. Търсените и предлагани решения са в рамките на съществуващия световен ред. Целите на хилядолетието не са структурирани в ясна програма за действие, а тяхното изпълнение е недостатъчно ресурсно осигурено.

Днес намаляването на бедността е цел и вече не може да бъде подминато при определянето на приоритетите за развитие, не може повече да зависи от еднократни действия и акции. Същото важи и за другите цели на

хилядолетието, отнасящи се до образованието, смъртността сред деца и майки, до дискриминацията и неравенствата между половете.

Целите на хилядолетието имат и съвсем конкретна насоченост към Субсахарска Африка, както личи от Декларацията на хилядолетието и по-специално от частта посветена на справяне със специалните нужди на Африка: „Ние ще поддържаме укрепването на демокрацията в Африка и ще подпомагаме Африканците в тяхната борба за траен мир, изкореняване на бедността и устойчиво развитие, което ще направи от Африка част от световната икономика.

Ние сме решени:

- Да дадем своята пълна подкрепа на политическите и институционални структури на възникващите демокрации в Африка;
- Да поощряваме и поддържаме регионалните и субрегионалните механизми за предотвратяване на конфликти и за поддържане на политическа стабилност и за осигуряване на гарантиран достъп на ресурси за провеждане на уморителните операции на континента;
- Да се предприемат специални мерки, за да се изправим пред предизвикателствата на премахването на бедността и на устойчивото развитие в Африка, включително отменяне на дълга, подобрен достъп до пазарите, повече официална помощ за развитие и увеличени потоци на пряко чуждестранно инвестиране, както и трансфер на технологии;
- Да се подпомогне Африка в изграждането на капацитет за справяне с разпространението на пандемията ХИВ/СПИН и на другите инфекциозни болести. (4) ***

Какви са постиженията на Целите на хилядолетието за развитие днес, близо две години преди срока, поставен за тяхното изпълнение?

1.Изкореняване на крайната бедност и глада

Успехи

През 1990 г. 1.8 млрд живеят в крайна бедност

През 2008 1.4 млрд.

Неуспехи

В Субсахарска Африка за периода 1990-2005г. броят на хората живеещи с 1 долар на ден се е увеличил със 100 млн. 29% от населението на Субсахарска Африка е недохранено

2. Всеобщо начално образование

Успехи

Много страни прекрачват 90% обхват на децата в началното образование.

Неуспехи

В Субсахарска Африка обхватът на децата в начално образование се увеличава от 58% на 74% , но все още е нисък.

3. Подкрепяне на джендър равенство и овластяване на жените

Успехи

Участието на жени в парламентите в Субсахарска Африка нараства от 9 % през 2000г. на 18 % 2009.

Неуспехи

Заплащането на жени в наемния труд извън селскостопанските страни нараства твърде незначително.

4. Намаляване на детската смъртност

Успехи

Броят на смъртни случаи на деца намалява от 12.5 млн. п рез 1990г. на 8.8 млн. през 2008г.

Неуспехи

Детската смъртност при новородените в развиващите се страни спада от 99/1000 през 1990г. до 72/1000 през 2008г., но е твърде далеч от поставената цел да се достигне 33/1000.

Субсахарска Африка е районът с най-висока детска смъртност , където на всеки 1000 новородени 145 деца умират пред да навършат пет години.

5. Подобряване на репродуктивното здраве

Успехи

По-голям процент от ражданията стават с помощта на медицински работници.

Неуспехи

Няма напредък по отношение намаляването на смъртността сред майките. 480/100000 през 1990 до 450/2005. Половината от смъртните случаи на майки е регистрирана в Субсахарска Африка.

6. Борба с ХИВ/СПИН, малария и други болести

Успехи

Броят на ново инфектираните е 2.7 млн. през 200г. спад с 30% от върха, достига през 1996г. – 3.5 млн.

Страните с разпространена малария в Африка получават достатъчно мрежи да снабдят повече от половината, намиращо се в риск население.

Неуспехи

Прогресът не е достатъчен да обърне траекторията на ХИВ епидемията, защото необходимите намеси за превенция и лечение не обхващат всички: на всеки двама, започващи ретровирусно лечение се падат 5 ново инфектирани.

7. Устойчиво развитие

Успехи

Повечето райони осигуряват достъп до питейна вода и се доближава до целта 50% да се намали населението без достъп.

Изключителен прогрес за защита на озоновия слой.

Обезлесяването намалява.

Неуспехи.

Степента на растеж на емисиите на CO₂ се увеличава.

Целта да се намали скоростта на намаляване на биоразнообразието не е достигната.

Всяка година се губят 13 милиона хектара гори.

8. Развитие на глобално партньорство за развитие

Успехи

Нетната помощ 2008г. се увеличава с 10.2% и достига 119л8 млрд. Значим прогрес е постигнат при облекчаването на дълга.

Неуспехи

Донорите дават 35 млрд. по-малко на година от поставената цел за 2005г. Процентът на помощта достига 0.3% от brutния продукт на развитите страни вместо договорените 0.7%. Пропастта в разпространението на интернет между развити и развиващи се страни остава голяма. В съпоставими цени хората от развиващите се страни плащат 6 пъти повече за основни лекарства.
(5)

Както и да са оценявани, ЦХР се превръщат във важен елемент на глобалното образование и на образованието за развитие. Те дават съвсем нов тласък за неговото развитие и легитимиране.

Преди всичко те са легитимен израз на идеята за развитие. ЦХР определят глобалните цели на развитието и имат консенсусен характер, а също така в тях са определени приоритетни глобални проблеми за решаване. Със своя програмен характер и със съчетаването на глобални цели с конкретни показатели за постигане Целите на хилядолетието за развитие представляват необходимата рамка за действия. Въпреки всички критики, че те не са експлицитно основани на правата на човека, по принцип реализирането на всяка от Целите и на конкретните задачи реализира основни права на човека и представлява конкретна програма за права на човека. От цел №8 “Развитие на глобални партньорства” (но и от всички останали цели) се откроява принципът на солидарност и подкрепа, без който не могат да бъдат намерени трайни решения.

В този опитът човечеството да помени посоката на развитие образованието за развитие или глобалното образование също се променя. То вече не е главно регистриране и представяне на глобални проблеми, а с формулиране на Целите има ясна точка на отнасяне, предмет на изучаване. Съвсем определено, днес може да си представим образование за развитие, основано и организирано около Целите на хилядолетие за развитие. Разбира се, това ще бъде образование, насочено не само към осемте цели, а опитващо се да потърси и неспоменатите проблеми, да изследва по-пълната картина на развитие на човечеството, причините на съществуващите глобални проблеми, да покаже тяхната взаимовръзка. Глобалното образование използва Целите на хилядолетието като отправна, но съвсем реална точка за изследването на част от проблемите на съвременния свят.

Светът с неговата глобалност, с безбройните му проблеми и развития е труден обект за изследване и разбиране и това е ключов проблем на глобалното образование. Целите на хилядолетието са този необходим фокус, който помага глобалното образование да се превърне в нещо реално, в нещо постижимо. Може да не успеем да научим как функционира целият свят, но може да научим как част от ключовите проблеми, от които зависи неговото съществуване и бъдеще, намират своето решение.

Самите Цели с тяхното конкретизиране в отделни задачи, а след това и с процеса на реализиране, дават модел за справяне или за опит за справяне с глобален проблем – анализ, мерки, изграждане на коалиции, формулиране на политики за решаване, мониторинг и оценка на постигнатото. Благодарение на цялата система за мониторинг ние може да използваме данните за изследване на даден проблем в сравнителен план или на реализирането на Целите за отделна страна или групи страни по света. Изучаването на реализиране на Целите на развитието предполага изследване и разбиране на причините за съществуващите неравенства в различните области и пътищата за тяхното преодоляване. В този смисъл в глобалното образование, основано на Целите на хилядолетието съдържа и силен елемент на социална справедливост, както и на межкултурно образование и чувствителност.

Очакваното преформулиране на ЦХР през 2015г. дава възможност за актуализиране на съдържанието на глобалното образование. Така в съвместно поставяните Цели за развитие се превръщат в предмет на глобалното образование. То следва да улеснява и подпомага тяхното осъществяване като учи хората да разбират и да се ангажират с проблемите на света, като повишава глобалното съзнание и глобалната чувствителност, като гради глобалното гражданство.

Критиките към Целите на хилядолетието идват от най-различни посоки, което е и нещо нормално за една програма за действие, основана на Декларация, приета с консенсус от всички държавни глави.

Твърди се, че Целите на хилядолетието са по-скоро хуманитарни отколкото цели на развитието и голяма част от тях имат компенсаторно действие. Със сигурност е така, но това е първата крачка за към едно съгласувано развитие. Всяко подобно определяне на развитието и на неговите приоритети в един свят на изключителни неравенства ще има и компенсаторен характер. Не може да се очаква развитие на цялото човечество, ако тези хуманитарни цели не бъдат осъществени или с други думи не бъдат елиминирани най-крайните последствия от неравномерното развитие.

Целите на развитието не могат да бъдат постигнати без съществена реформа на целия световен икономически, политически и социален ред. Това е също основателна критика, но ако Целите на хилядолетието бъдат осъществени, това ще е стъпка към промяна на този ред.

Друга критика е че Целите не слизат под повърхността, че това не са цели за преодоляване на причини, а за последствия. Със сигурност това е оправдан упрек. Но целите на хилядолетието не са глобален план за развитие, а кризисен план за справяне с някои елементи на недоразвитието. Това е възможното в този момент, в името на постигане на тези Цели могат да обединени усилия, ако се реализират, ще бъдат защитени правата на човека, макар и в ниска степен. Целите на хилядолетието са само първа стъпка от един дълъг път, който човечеството трябва да поеме, ако се стреми действително към посоката, определяна от Декларацията на хилядолетието.

Често се критикува се недостатъчното наблягане на правата на човека. Действително в самите цели езикът на правата на човека липсва, но той е налице в Декларацията на хилядолетието, а и на практика реализирането на всяка цел и подцелите означава осъществяване и гарантиране на основни права на човека.

Самите Цели на хилядолетието не са резултат от широк консултативен процес и това е основателна причина следващите планове за световно действие да бъдат предшествани от обсъждане на всички равнища,

включващи всички страни – и държавни структури, и гражданско общество и бизнес.

Със сигурност Целите на хилядолетието не са обикновен план за действие, а са по-скоро отражение на рефлексията на човечеството върху нашия свят в началото на новото хилядолетие. За да се стигне до тях, се провеждат ред световни форуми: Устойчиво развитие - Рио де Жанейро 1991; Права на човека - Виена 93; Против расизма и дискриминацията – Дърбан 1992; Овластяване на жените – Пекин 1995г. Така че по-скоро може да гледаме на Целите на хилядолетието като обобщение на възгледите за социално развитие през последното десетилетие на 20 век.

Често се обръща внимание, че Целите на хилядолетието са неустойчиви. Действително влиянието на глобалната криза забавя тяхното осъществяване, но трудно може да бъде и другояче в този неустойчив свят. Факт е, че е изграден механизъм за наблюдение, че има гласност, и че през 2015г. Целите на хилядолетието ще бъдат отчетени и формулирани наново. Друг е въпросът, че при опитите за справяне с кризата не се полагат достатъчно усилия да бъдат отчетени интересите на най-бедните страни, както следва от Целите. “Целите на хилядолетието обединяват неолибералния подход със социалдемократичната реторика, за да се постигне общоприета рецепта за справяне с кризата.” Дори и да е така, това е необходимо за постигане на консенсус в глобален план.

Бележки:

1. Millennium Declaration, UN General Assembly, September 18, 2000. 55th Session.
2. Millennium Declaration, UN General Assembly, September 18, 2000. 55th Session.
3. September 2010 - David Sogge, Transnational Institute
4. Millennium Declaration, UN General Assembly, September 18, 2000. 55th Session.
5. The Millennium Development Goals A Snapshot .Prepared by DESA based on its annual Millennium Development Goals Report New York, March 2010.

11. Африка и глобализацията

Глобалното образование може да бъде преподавано по най-различни начини.

Самият предмет дава тази възможност – може да се съсредоточим на един от проблемите, може на цялостното развитие на света, може на социалната справедливост, може на развитието от гледна точка на съществуващите неравновесия, може да се спрем на реализирането на правата на човека.

Може да използваме и географския подход. Развитието на Европа в световния контекст – изследването на създаването на наднационални връзки, институции, идентичност, култура, развитието на отношението към природата, насилието, правата на човека, икономиката, както и на отношенията и на останалата част от света би дало основата на един курс по глобално образование. Самото Европейско развитие е във връзка със световното развитие и така или иначе ще трябва да се изследват общи проблеми, да се сравнява, да се надзира в бъдещето.

Друга такава и най-близка възможност е Африка .

Причините не са само чисто географски и естествената обвързаност поне досега на Африка с европейското развитие и съдба.

В най-новите концепции за глобалното развитие Африка заема особено място – като черна дупка на развитие, като маргинализираща се част от света, където витае съдбата на неизбежен неуспех, където местните не успяват да се развият, а външните страни се отдръпват.

Африка с близо една шеста от населението на земята е осъдена на мизерия, полузабвение - там земните проблеми са най-ясно изразени, мизерията най-голяма, страданията най-непоносими, корупцията и лошото управление.

Африка е петно на съвестта на глобализиращия се свят – светът на неограничените технологии, на демократичните идеи и институции.

Африка е наследество на европейската цивилизация – тя е такава каквато е формирана от Европа- със специфичния начин на привнасяне над руга

култура, на развитие, с претърпяната експлоатация, с преживените ниспирирани от европейски сили конфликти.

Още не са далече годините , когато голяма част от континента и сменящите се политически режими са породени и пооддържани то борбата на двете системи.

Така че Африка днес със своите проблеми, е позор и дълг за оформящия се глобален свят, за всички идеи за права на човека, за демократично управление, за утвърждаването на глобална етика. Светът не може да се развива в тези граници, ако не реши проблема Африка, прекрати и намали страданията, даде повече възможности за мирно развитие, за зачитане и реализиране правата на човека, за развитие, носещо полза на постоянно увеличаващото се население.

Не е случайно , че целите на хилядолетието са написани като че ли за Африка – там и дискриминацията, и бедността и липсата на достъп до образование, и здравето на жените и детската смъртност и епидемиите и болестите са най-изявени.Целите на хилядолетието означават да се намери решение за Африка.

От тази гледна точка изучаването на Африка като предмет на глобалното образование е да се види как дадена част на взаимосвързания свят може да се развива,

Изучаването на Африка е изучаване на развитието на глобалните проблеми и то в най-острия им вид.Но изучаването на всеки проблем, на всеки аспект е изучаване и на връзката с останалия свят. Изучаването на бедност и не само въпрос на недоразвитието и на неспособността да се изгради производителна база и класа, но и въпрос на минала и продължаваща експлоатация, на неравностоен обмен, на блокиране на местните възможности за развитие, на катастрофално политическо управление, поддържано от развитите държави, на невъзможност да се оползотвори колкото и ограничена да е помощта идваща от развития свят.

Изследването на глобалните проблеми в Африка е история на незачитането или на неосъществяването на правата на човека на един свят , където законите на традицията, на насилието, на корупцията правят живота и неговото бъдеще ад.

Изучаването на Африка и на глобалните проблеми надраства регионалния характер, защото става въпрос как една култура или една мозайка от култури/ сходни/ се приобщава към по-развития свят – това е законът на развитието. В този смисъл изследването сочи не само изостаналост, но и разрушаването на културни форми, преминали векове или видоизменението на тези форми в наше време. Изучаването на Африка е изучаване на различността, на неуспеха светът да бъде прекроен по нормите на европейската цивилизация. Глобалното образование се превръща в межкултурно образование, в изучаване на относителността и универсалността на правилата и нормите. Изучаването дава възможност да се разбере, че по друг път хората могат да имат подреден и щастлив живот – без технологиите, без прекомерното потребителство, че сблъсъкът със суровата природа може да бъде приет като достойна съдба.

И не на последно място Африка разбрана или не се нуждае от подкрепа отвън – не само търговска, икономическа и политическа, но и подкрепа на съпричастността, на солидарността, подкрепа човешка- която е част от глобалното образование. Именно на примера на Африка младите хора се учат на солидарност, на емпатия, на разбиране на чужди съдби, но могат да видят и универсалността на правата, на процесите, които засягат всички ни – наистина са глобални.

Изборът на теми е безкраен – цели на хилядолетието за развитие, който и да е от глобалните проблеми, изучаването на права на човешка или тяхното нарушаване в дадена страна или област – всичко е възможно.

Солидарността и съпричастността: които се изграждат/ са добра основа и за проекти, за следващата важна част на глобалното образование.

Най-сетне сравнителният елемент е този който дава сила – африканските проблеми, проблемите на недоразвитието, на качеството на живота, на социалната справедливост могат да бъдат успешно изследвани само в

сравнителен контекст. В този смисъл новите страни членки имат много допирни точки, които дават възможност за съвсем преки сравнения. При развитите страни, особено при колониалните, голяма е ролята на чувството за историческа вина, за дълг, а и на по-големите възможности за влияние върху политиците и политиките, както и за несравнимо по-големите възможности за съвместен живот и за общуване с африканци.

И последното нещо – Африка е огромен за нашите представи регион, един пулсиращ по свой начин свят - който прилича на нашия свят – по външните белези на градовете си и комуникациите си, по правните норми и същевременно се различава – свят навлязъл в модерността и същевременно свят на традициите, свят на контрастите, свят на огромни социални и политически борби, свят с най-много провалени страни, а следователно и с най-много неясноти относно бъдещето-

Нашите ученици изследват своите връстници – тяхната детство, бедност, връзки с хората и природата, шансове за добър живот и предизвикателства

12. Същност на глобалното образование

“Образованието е обявено за ключ към по-устойчиво общество, но всекидневно то участва във възпроизвеждането на неустойчиво общество... Устойчивостта е обещаваща метафора за историческа и необходима структурна и личностна трансформация” Стивън Стърлинг, Образование за промяна, 2001

„Образованието следва да бъде насочено към пълно развитие на човешката личност и към засилване зачитането на правата на човека и на основните свободи. То трябва да утвърждава разбиране, толерантност и дружба между всички нации, расови и религиозни групи и да допринася за дейностите на ООН за поддържане на мира.” (1)

Това е едно от посланията на този пророчески документ, чиято сила идва от общото желание да се остави в миналото светът на насилието и войните. Световните войни парадоксално засилват идеята за световното обединение, за неговата необходимост, но и за основаването му на принципите на зачитането на личността, на достойнството и на развитието на всеки човек. Човек се превръща в част от възможно най-широка общност – света. Образованието следва да отразява развитията и процесите в глобализиращия се свят. Както навремето националното измерение на образованието е ключово, днес международното измерение става все по-важно.

С този документ образованието се определя като глобално. Неговата цел надминава тесните хоризонти на развитието на личността в рамките на общността, нацията или придобиването на умения за справяне с конкретните предизвикателства във всекидневието.

Новото образование не цели изучаването на света като обект, а на света като частица от който е и учащият се, света като място за неговата реализация и развитие.

„Изискванията за обучение и учене в глобалната общност включват четири области:

- развитие на разбиране за биосферата или за земята като система, която е тотално жива или от която ние сме част;
- учене за нашата роля в социалната сфера на израстващата глобална общност с нейните различни култури, перспективи и възгледи;
- разбиране за нашето място във времето, нашата връзка с дълбокото минало и с еволюцията, която предстои;
- морално-духовното развитие на всеки индивид, с отговорност към другите по отношение на цялата земна общност.” (2)

Разбирането за света като глобален изисква и глобално образование.

Затова може и да разглеждаме съвременното образование като опит да намери рамката за учене, за развитие на индивида като част от един глобализиращ се свят. В този смисъл глобалното образование е нова характеристика и предизвикателство за образованието.

Само така може да разберем и финландския призив за глобално образование :

„Образованието трябва да постави глобалното образование в центъра на ученето, ако ще бъде определяно като качествено образование...Глобалното образование играе ключова роля за подобряването на националните образователни системи, за развитието на учебните програми, за образованието на учители, за подобряването на училищните практики и култура, за развитието на образователната среда.” (3)

В този широк план, който очертава бъдещето на образователното развитие, намираме и ключовите теми на глобалното образование – светът в неговата цялост, взаимосвързаност, светът като процес на развитие, светът като резултат от обединените човешки усилия и действия и мястото на човек в този нов свят, както и придобиването на умения за живот в него.

Глобализацията поставя въпроса отново за развитието на света като цяло. Възгледът за глобализирания свят предполага разбиране на основните тенденции в неговото развитие и за перспективите му.

Днес, за разлика от миналото, отсъстват големите теории и схеми за развитието, но се разглеждат и изследват различни тенденции в най-различните области на социалния живот, както и в най-различни региони и общности по Земята. Ако приемем, че глобализацията на света е характерна черта на нашето време, то е все по-трудно да се изграждат модели на стабилно или устойчиво развитие в границите на националната общност.

Процесът на демократизация на света и по-лесното изграждане на световен икономически, а и политически ред предпоставят идеи за наднационално развитие. Нарастването на народонаселението и на миграциите, процесът на технологично развитие, процесът на изчерпване на крайните ресурси и процесите на замърсяване на природата определят новите рамки на развитието в глобален план.

За нови идеи за развитието влияят процесът на взаимопроникване и едновременно развитие на отделните култури; реализирането на правата на човека и свързаните процеси на преодоляване на дискриминацията,

овластяването на малцинствата. Процесът на сътрудничество и оказване на подкрепа за преодоляване на неравномерното развитие или на изоставането в развитието също премества фокуса към проблемите на глобалното развитие. Добър пример за глобален подход и планиране на развитието са Целите на хилядолетието за развитие, които за пръв път предпоставят реализиране на развитие в ключови области като увеличаване на благосъстоянието, борба с болести и епидемии, постигане на по-чиста природна среда, развитие на междучовешките отношения чрез преодоляване на дискриминацията и на основата на осъществяването и зачитането на правата на човека.

В резултат на глобалните развития се утвърждават нови идеи за глобална етика и за реализиране в световен план на принципа за социална справедливост. Засилва се процесът на обединяване на активистите на планетата или на представителите на световното гражданско общество. Оформя се нова, този път не национална, а глобална принадлежност, развива се глобална чувствителност и глобално съзнание, което разглежда развитието като процес, прекращаващ границите на националните общности.

Това съзнание и чувствителност са още повече усилявани от вече глобалните рискове и опасности, които заплашват света и неговите обитатели.

Така може да определим и глобалното образование като образование за световните тенденции и проблеми в развитието или образование за глобално развитие.

Предмет на глобалното образование са развитието на отношенията между хората, между общностите и формите на това развитие, както и принципите и ценностите на човек по отношение на развитието. Това са проблемите и темите, свързани със осъществяването на социална справедливост, за взаимопомощта, солидарността, толерантността, отговорността, като необходими отношения за реализиране на правата на човека.

Друга характеристика на глобалното образование, и в това е неговият нов, активистки характер, е темата за човека в този свят, за неговите действия, умения, начин на живот, но и за неговата отговорност за този свят, за

изграждането на активни нагласи, които да го правят като част от промяната (по израза на Махатма Ганди).

Цел на глобалното образование е изграждането на чувствителност и на разбиране за света, за неговото развитие и проблеми, изграждането на чувство за принадлежност към този свят, за съпричастност с хората, за нашата взаимна зависимост от глобалните проблеми и от глобалните рискове, които влияят върху живота и за необходимостта за изграждането на активна позиция за решаването на тези проблеми.

Това, което ние определяме често като активно гражданство, е цел на образованието, на процеса на социализация в рамките на националното общество. В рамките на света нямаме нито юридически дефинирана глобална общност, нито гражданство. В този смисъл цел на глобалното образование е изграждането на нагласи и компетенции, характерни за активното гражданство - чувствителност към проблемите на света, разбиране за функционирането на глобалното общество, съпричастност, солидарност, готовност за оказване на помощ на хора в неравностойно положение (с нарушени права), които не принадлежат към нашите общности и мрежи.

В Европа се достига до разбирането за глобално образование като съсредоточаване върху изучаване на глобалните проблеми, изследване усвояване и на основните правни документи, характеризиращи света, познаване и разбиране действието на наднационалните институции, изграждане на нагласи за солидарност, отговорност, оказване на помощ, загриженост, както и търсене на възможности за включване на младия човек в действия, утвърждаващи тези нагласи.

Глобалното образование е в изучаване и разбиране на глобалните проблеми, пред които човечеството се изправя, като се предполага, че в този процес се развива глобално съзнание, изгражда глобална чувствителност и се формира идентичност за общородова принадлежност.

Доколко и как се развива предметът и докъде стига в утвърждаването на тези образователни идеи зависи от отделната страна.

По-интересен е случая с Европа, където се развива наднационална общност и съответно се търси изграждането на глобални, общеевропейски нагласи и изследването на законови норми и рамки на европейската общност. В други държави глобалното образование е част от гражданското образование, а на трети места глобалното образование не е област или идея, отразена достатъчно в образователните програми.

Разбира се, темите на глобално образование и до днес имат своето място в образованието, но първо се изучават в рамките на отделни предметни области и не винаги във взаимовръзка като по този начин идеята за глобализацията се губи в остарелите предметни делени или статични учебни програми.

Глобално образование

По време на първия конгрес по глобално образование в Маастрихт през 2002 г. се дава следното определение: „Глобалното образование е образование, което отваря очите и умовете на хората към реалностите на глобализирания свят и ги подбужда да доведат до свят на по-голяма справедливост и права на човека за всички. Глобалното образование се разбира като обхващащо образованието за развитие, образованието за права на човека, образованието за устойчивост, образованието за мир и за предотвратяване на конфликти и межкултурното образование, като е глобално измерение на образованието за гражданство.” (4)

Това определение е пример за широко разбиране за глобалното образование. Подобно определение дава възможност за в бъдеще за изграждане на цялостна предметна област, която да търси глобалните измерения и на другите видове образование като межкултурно образование, права на човека, решаване на конфликти, екологично образование. Тъй като е твърде широко, то трудно може да бъде операционализирано и да намери място в учебните програми.

В определението от Маастрихт, а и в почти всички други определения, се набляга на ценностния и практически аспекти на глобалното образование. Това е образование, което не само дава знания за света, за проблемите му, но и изгражда нагласи у учещия за действие и за поведение, допринасящо за установяване на един бъдещ по-добър свят

Центърът „Север-Юг” към Съвета на Европа разглежда глобалното образование: „като холистично образование, което изследва увеличаващата се взаимна зависимост между локалните и глобалната реалности. То цели развитието на учещи се общности, в които практикуващите са поощрявани да работят кооперативно и да развиват умения за участническо глобално гражданство.

Глобалното образование цели да даде възможност на участниците да се изправят пред световните проблеми. То внася културно, художествено и етическо знание и компетенции в учебните програми, твърде често подчинени на адаптацията на учещите се на изискванията на националния или на международния трудов пазар. Чрез внасянето на тези компетенции, основани на хуманността, то се превръща в процес на индивидуален и колективен растеж, който позволява трансформация и само-трансформация, при която придобиването на оперативни и емоционални компетенции за анализиране и критическо осмисляне на реалността, прави възможно за учещите се превръщането им в активни социални агенти.”(5)

Посочените в това определение характеристики показват новите измерения на гражданското и на глобалното образование: групово учене, учене основано на опита и свързано с осъществяването на ред дейности; целта учещият да се превърне в агент на промяната; ценностният аспект на образованието, а не само залагането на придобиването на инструментални знания; обвързването на локалното и глобалното, на опита от живота в общността с развитията в глобалния свят.

Активисткият момент в глобалното образование е ясно изразен в мнозинството от определенията. Както се посочва „ние трябва да кажем ясно, че освен образователният характер, крайната цел на образование за развитие и повишаване на чувствителността е политическа.” (6)

Нашето знание за развитието на света, за перспективите на развитието, за изграждането на свят, основан на реализирането на правата на човека и на социална справедливост, има силно идеологически характер и предполага участие или съпричастност към определен вид обществени политики.

„Крайна цел на образованието за развитие и повишаване на чувствителността е да се развиват ценности, основани на познаването на глобалните проблеми и значими умения, за да се изградят нагласи за отговорно глобално гражданство на индивидуално и колективно равнище.» (7)

Друга част от определенията наблягат на глобалното образование „като етичен и образователен императив във времена на неравномерна глобализация, който се характеризира с комплексност, несигурност, неравенство и разнообразие... и е против образователните цели, основани на етноцентрични, аисторични, деполитизирани и патерналистични предположения.” (8)

„Като определяме глобалното образование като учене за процесите, възприятията, отношенията и протичането между трите сфери: на аз-а, на другия и на локалния и глобалния контексти... глобалното образование може да бъде разглеждано като родово понятие за други образователни потоци, свързани с различни сфери, като например: образование за устойчивост, екологично образование, образование за мир, образование за права на човека, образование за развитие (свързано с глобалната- локалната сфери), интеркултурно и межкултурно образование и образование за глобално гражданство, (свързано със сферите на аз-а и другите)... централна задача на глобалното образование е да помага на учещите за да се ангажират с проблемите на взаимна зависимост и социална промяна. Глобалното образование трябва да помага на учещите се да правят информирани и отговорни избори за тяхното влияние и принос като глобални граждани в глобалния и локалния контексти.” (9)

Глобалното образование възниква в момент, когато социалното образование в училище се диференцира в най-различни направления:

екологично образование, межкултурно образование, образование за права на човека, образование за решаване на конфликти, образование за устойчиво развитие. Различните аспекти на социалния живот се превръщат в предмет на развитие на образователни програми.

Самото понятие глобално образование предполага изучаване света не само в неговата глобалност, но и като взаимодействие между хора, принадлежащи към различни култури. Глобализирането на света означава засилено взаимодействие между културите и естествено успешното развитие на глобализацията означава ефективно взаимодействие. Процесите на межкултурна унификация и на развитие на отделните култури предполагат, че младият човек, а и всеки жител на планетата, трябва да придобие компетенции за живот в межкултурна среда, да развие толерантност, разбиране и солидарност, както и умения за сътрудничество. „Обща цел на европейската година за межкултурен диалог е за допринасяне на повишаване чувствителността на тези живеещи в ЕС, и особено на младите хора, за значението за развитието на активно европейско гражданство, което е отворено към света, зачита културното разнообразие и за основава на общите европейски ценности.” (10)

Естествена е връзката на глобалното образование с образованието за демократично гражданство. Въпреки националния характер на образованието за демократично гражданство е ясно, че то е концепция, появила се и развита в европейското пространство и затова има много сходни черти с глобалното образование. „Образованието за демократично гражданство означава образование, обучение, тренинг, разпространяване, информация, практики и дейности, които целят участниците да придобият знания, умения и разбиране, да ги овластят, за да осъществяват и защитават своите демократични права и отговорности в обществото, да оценяват разнообразието и да играят активна роля в демократичния живот с оглед поощряването и защитата на демокрацията и на върховенството на закона.” (11)

Очевидна е и връзката на глобалното образование с екологичното образование, а изследването на екологичните проблеми във връзката им с

останалите глобални проблеми и изследването на физическата сфера на нашия живот, е сред основните теми на глобалното образование.

По-важна е връзката на глобалното образование с образованието за устойчиво развитие. „Образованието за устойчиво развитие дава възможност на хората да развиват знание, ценности и умения, за да участват в решения за начина по който правим нещата индивидуално и колективно, локално и глобално, които ще подобрят качеството на живот сега без да увреждаме планетата за в бъдеще.” (12)

Така очертаното глобално образование е основано на политиката, организирано около основни ценности и права на човека, на законите, на значението и зачитането на разнообразието, на диалога между културите, на взаимната зависимост и на необходимостта от устойчиво развитие от гледна точка на обществена, икономическа и околна среда. То е образование, ангажирано с бъдещето, което поставя в центъра правата на човека, общите блага и устойчивостта.

Затова глобалното образование не може и да не бъде визионерско и да носи заряда на оптимизма така необходим за преодоляване превратностите на съвременния свят, и за това учещите се да се превърнат в граждани на този свят.

Бележки:

1. Всеобща декларация за правата на човека, чл.26.
2. Образование за глобално гражданство, Център „Отворено образование, София, 2009.
3. Meeting in the Hanasaari Centre, outside Helsinki, Finland, in October 2011
4. First Congress of Global Education, Maastricht, 2002.
5. Global Education Guidelines, North-South centre of the Council of Europe, Lisbon, 2009.
6. Advocacy Toolkit on Development Education and Awareness Raising, DEAR, Brussels, 2011. с.8.
7. Advocacy Toolkit on Development Education and Awareness Raising, DEAR, Brussels, 2011. с.11.

8. Vanessa Andreotti, Global Education, Social Change and Teacher Education, in *Becoming a Global Citizen*, Finnish Board of National Education, 2012 c.16
9. Vanessa Andreotti, Global Education, Social Change and Teacher Education, in *Becoming a Global Citizen*, Finnish Board of National Education, 2012 c.16
10. European Year of Intercultural Dialogue 2008
11. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (adopted by the Committee of Ministers on 11 May 2010).
12. What sustainable development means for youth services and youth workers, DETR 2000.